

Boris Golec

TRGOVSKI PROMET NA ŠIRŠEM OBMOČJU VIŠNJE GORE DO KONCA 18. STOLETJA V LUČI DEŽELSKOSODNIH IN MESTNIH MITNIC

Širše območje Višnje gore, na katerega se omejuje pričujoča razprava, ni zemljepisno enoten prostor niti poljubno raztegljiv pojem, temveč z mejami natanko določeno ozemlje višnjegorskega deželskega sodišča, kot ga je z majhnimi popravki mogoče zasledovati stoletja. Grad in mesto Višnja gora sta znotraj tega ozemlja sicer zavzemala osrednje mesto, vendar je bil njegov obseg neprimerno večji in v prometnem oziru pomembnejši od višnjegorskega neposrednega gospodarskega zaledja. Deželsko sodišče je namreč na severu mejilo na Savo, segalo s skrajno zahodno točko do križišča pri Šmarju, prekoračilo na jugu zgornji tok reke Krke in se na vzhodu približalo Žužemberku in Trebnjemu.¹ Skozenj je tako potekala skoraj polovica dolenjske deželne ceste med Ljubljano in Novim mestom, naslonjene še na antično itinerarsko cesto, prečkala ga je pomembna prastara tovarna pot ob zgornji Krki proti Notranjski, na severu pa je prav tako v znatni dolžini mejilo na savsko rečno pot. Z izjemo prometa na skrajni zahodni dolenjski prometnici od Ljubljane preko Rašice in naprej na Kočevsko je višnjegorski deželskosodni okvir povezoval celoten tranzit in trgovski promet skozi Dolenjsko v smeri vzhod-zahod in obratno.²

Vrsta srečnih okoliščin je tudi sodobnemu človeku omogočila večplasten vpogled v prometno stanje obravnavanega območja skozi daljše časovno razdobje, še preden je vanj odločneje posegla državna oblast. Gospodstvo Višnja gora je namreč pobiranje mitnine v svojem deželskem sodišču skoraj poltretje stoletje prepuščalo v zakup mestu Višnja gora, le-to pa ima med vsemi slovenskimi mesti enega najboljše ohranjenih arhivov. Njegovo starejše gradivo od druge polovice 15. stoletja naprej³ daje, obogateno z višnjegorskimi spisi iz kranjskega vicedomskega arhiva,⁴ razmeroma zaokroženo in celovito podobo o prometnih poteh in trgovsko prometnih pristojbinah na njih. Ob tem seveda ne smemo prezreti, da so bile v 16. in 17. stoletju razne kameralne, stanovske in zasebne (t.j. deželskosodne, mestne) mitnice med seboj zelo pomešane in zato ne moremo govoriti povsod o izključnem lastništvu vsega cestnega tira, ki so ga morale posamezne oblasti tudi vzdrževati in popravljati.⁵

Gospodstvo in grad Višnja gora sta bila dediščina Heminega rodu in sta sprva pripadala Weixelbergom ali Višnjegorskim. Z izumrtjem te mogočne rodbine je Friderik Babenberžan leta 1231 vključil njihovo obsežno posest v svoje »kranjsko gospodstvo«. V vojni za češko krono so si nato pridobili Višnjo goro habsburški zavezniki Ortenburžani,⁶ od njih pa leta 1418 nasledili grofje Celjski. Habsburško je postalo višnjegorsko gospodstvo kmalu zatem, leta 1431 z izročilno pogodbo Hermana II. Skoraj dve stoletji so ga nato upravljali deželnoknežji

Uporabljene kratice

- AS – Arhiv Slovenije
- NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
- MMVK – Mittheilungen des Musealveeins für Krain
- ZČ – Zgodovinski časopis

¹ AS, Privatni arhiv Ljudmila Hauptmana, Gradivo za historični atlas slovenskih dežel, No. 26 Weichselberg, opisi meja deželskega sodišča 1575, 1578, 17. stol. in 1804.

² Prim. Milko Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do 15. stoletja, Ljubljana 1955, str. 239 sl. (cit. Kos).

³ AS, Mestni arhiv Višnja gora, fasc. I-VIII (cit. m. arh.).

⁴ AS, Vicedomski urad za Kranjsko, fasc. I/40/W-VII, I/70a/W-XVII, I/89/W-II, I/145/W-I (cit. vic. a.).

⁵ Ludvik Modest Golja, Razvoj cestnega omrežja na Kranjskem in Primorskem v 16. in 17. stoletju, ZČ VI–VII 1925/53, str. 615 (cit. Golja).

⁶ Kos, str. 279–280, 294–295.

Grad in mesto Višnja gora okoli leta 1689, gledano z vzhodne strani iz smeri Starega trga
 upravitelji in zakupniki, leta 1618 ga kupijo Mosconi, od 1631 do najnovejše dobe pa je bila Višnja gora v rokah grofov in knezov Auerspergov.⁷

Iz naselja pod gradom se je razvila trška naselbina v današnjem Starem trgu najbrž že v drugi polovici 14. stoletja, vendar stopi trg Višnja gora zatrdno v zgodovino šele leta 1443.⁸ Zdi se, da je moglo dobiti naselje privilegirani položaj in s tem ustrezne pogoje svojega razvoja šele po letu 1431, ko je postalo habsburška last. Še vedno ne povsem pojasnjeno vprašanje zadeva čas prestavitve naselja iz Starega trga na polico pod gradom, o čemer govori listina Friderika III. iz leta 1478, ko je bil trg povzdignjen v mesto.⁹ Domnevo, da je začela nastajati nova Višnja gora na današnjem mestu vsaj že 1461, ko navaja opis trškega pomirja na njegovih mejah tudi Stari trg,¹⁰ je mogoče prav na podlagi omenjenega opisa dopolniti z ugotovitvijo, da je morala stati Višnja gora leta 1461 in nedvomno že več let poprej na istem mestu kot sedaj. Trško pomirje namreč oklepa današnjo naselbino,¹¹ v kateri je treba iskati tistih 51 domcev trga Višnja gora, ki jih omenja leto dni starejši višnjegorski urbar.¹² Ukaz o prestavitvi naselja v listini iz leta 1478 je tako zgolj potrditev že obstoječega stanja. Mestece Višnja gora, ki je svoje mestne pravice dolgovalo predvsem deželnoknežji skrbi za varnost pred Turki, je nato kakšnih sto let lepo napredovalo, od konca 16. stoletja pa vidno nazadovalo ter slednjič pristalo na repu kranjskih mest kot najmanjše in najmanj ugledno.¹³

⁷ Majda Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982, str. 532.

⁸ Božo Otorepec, Ob 500-letnici mesta Višnja gora, Zbornik občine Grosuplje X, Grosuplje 1978, str. 280 (cit. Otorepec).

⁹ M. arh., fasc. 1, prepis listine 1478 VII. 9., Gradec; prim. Otorepec, str. 283.

¹⁰ Otorepec, str. 283.

¹¹ Regest listine 1461 X. 6., Gradec, objavljen v: K. Črnologar, Aus dem Weichselburger Archive, MMVK 11, 1898, str. 66–67; prim. Otorepec, str. 282.

¹² Vic. a., I/70a/W-XVII, Urbar gospostva Višnja gora 1460; prim. Otorepec, str. 282.

¹³ Prim. Konrad Črnologar, Aus dem Weichselburger Stadtarchive, MMVK 12, 1899, str. 186–192.

Začetki in utrditev mitnic do srede 16. stoletja

Najstarejše trgovsko prometne pristolbine je z izjemo primorskih mest in Ptuja iskati v naših krajih s privilegiranim sejmom (mercatum) oziroma v novo nastajajočih meščanskih naselbinah. V slednjih se mitnice omenjajo zelo pogosto hkrati s prvo vestjo o njihovem obstoju. Že zelo zgodaj pa se ob razvoju trgovine in v procesu fevdalne razdrobljenosti javljajo vedno številnejše mitnine in mitnice tudi na podeželju, kjer se precej pogosto vežejo na deželska sodišča. Z njimi se je poleg finančnih ciljev vsekakor skušala doseči tudi uveljavitev prisilne poti.¹⁴ Čeprav so bile trgovsko prometne pristojbine sprva vladarjev regal, so bili na Slovenskem že zgodaj v srednjem veku lastniki mitnic številni fevdalci, še zlasti tisti, ki so si prizadevali ustvariti večje dinastične teritorije.¹⁵

V primeru Višnje gore in njenega zaledja nista nastanku prve znane mitnice botrovala privilegirana trška naselbina ali sejem, temveč je šlo za mitninsko postajo v podnožju višnjegorskega gradu ob vse pomembnejši prometni poti, podedovani še iz antičnih časov. Kolikšen je bil pomen te poti v prvi polovici 13. stoletja od Ljubljane prek Višnje gore in Trebnjega proti Krki, izpričuje babenberški urbar, po katerem je prinašala mitnica v Višnji gori letni dohodek 50 mark denarjev. Ta vsota dvakratno presega prihodek 24 mark denarjev mitnice na Otoku ob prometni povezavi proti Hrvaški vzdolž spodnje Krke. Mnogo pomembnejši je bil v tem času promet na drugi poti proti Hrvaški, ki je vodila od doline Krke čez Mehovo na Metliko. Mehovska mitnica je namreč prinašala 160 mark denarjev ali več kot dvakrat toliko kot višnjegorska in otoška skupaj.¹⁶

Okoli srede 14. stoletja je slovenske dežele zajel hitrejši razvoj trgovine in so se gospodarsko in prometno že tesno povezovala s sosednjimi področji v Italiji, z nemškimi pokrajinami na severu in s hrvaško-ogorskimi na vzhodu. S tem razvojem je v veliki meri povezovati tudi ustanovitev Novega mesta leta 1365. Hkrati z njegovo ustanovitvijo se ponovno javlja višnjegorska mitnica. Listina Rudolfa IV. namreč zapoveduje, naj bodo meščani nove naselbine prosti carine in mitnine za svoje trgovsko blago v Kostanjevici, na Rašici in v Višnji gori. Četudi so višnjegorski mitničarji kdaj prekršili zgornje določilo, so se mogli Novo-meščani vselej sklicevati na omenjeni privilegij.¹⁷

Kako, od česa in v kakšni višini so na mitnicah pobirali mitnino v prvih stoletjih, nam viri ne povedo veliko. Vsekakor moremo trditi, da so vse to določili že ob samem nastanku mitninskih postaj njihovi ustanovitelji oziroma znova poznejši lastniki. Šele proti koncu 14. in v 15. stoletju so začeli pobirati mitnine na podlagi pogosto zelo specifiziranih mitninskih redov in tarif (mautordnung, mauth tarife). Izdajali, določali ali potrjevali so jih posamezni fevdalci in tudi deželni stanovi kot lastniki mitnic, posebno mesto pri tem pa gre deželnemu knezu, ki je v obravnavanem obdobju združil pod svojo oblastjo večino mitnic na Slovenskem.¹⁸

Ni torej naključje, da nam viri veliko nazorneje slikajo mitninsko organizacijo na višnjegorskih tleh prav v 15. stoletju, ko Habsburžani pridobijo najprej gospodstvo Višnja gora, utrdijo nato pravni položaj trga in ga slednjič predvsem iz obrambnih razlogov povzdignejo v mesto. Od šestdesetih let tega stoletja lahko dokaj kontinuirano sledimo značilni dvojnosti lastništva nad mitnicami med zemljiškim gospodvom in mestom, njenemu medsebojnemu prepletanju in nenazadnje tudi obsegu prometa. Uporabljeni viri iz naslednjih treh stoletij omogočajo z vrsto podatkov o ureditvi in poslovanju mitnic prav tako prenekatero sklepanje še za čas 15. stoletja.

V kolikor ni šlo že za potrditev obstoječega stanja, je mladi Višnjegorski trg dobil mitnino gospodstva Višnja gora prvič v zakup leta 1461, istega dne, ko je Friderik III. z drugo listino podelil Višnjanom pravico voliti trškega sodnika. Zakupnina je znašala 110 funtov pfe-nigov letno, izključeni pa so bili dohodki od mitnine v Suhi krajini, ki so se dotlej pobirali za

¹⁴ Ferdo Gestrin, *Mitninske knjige v 16. in 17. stoletju na Slovenskem*, Viri za zgodovino Slovencev, Knjiga peta, Ljubljana 1972, str. 11–12 (cit. *Mitninske knjige*).

¹⁵ *Mitninske knjige*, str. 15.

¹⁶ Ferdo Gestrin, *Trgovsko prometni položaj Novega mesta (od ustanovitve do konca 16. stoletja)*, Novo mesto 1365-1965, Maribor–Novo mesto 1969, str. 133 (cit. *Novo mesto*).

¹⁷ *Novo mesto*, str. 130, 133.

¹⁸ *Mitninske knjige*, str. 15.

Višnjo goro, zdaj pa so pripadli Žužemberku.¹⁹ Kot pozneje v 16. stoletju se je pobirala mitnina na različnih mitnicah v celotnem deželskem sodišču, s čimer so imeli višnjegorski tržani moč nadzorovati in tudi usmerjati promet obravnavanega področja v korist nastajajočega trga. V Friderikovi nedvomni uslugi Višnjanom se odraža njegova skrb za nedavno nastali trg, ki je potreboval za svoj obstoj in razcvet solidno materialno podlago. Zakupnina 110 funtov pfeningov je obenem dokaz znatnega trgovskega prometa na območju med Savo in zgornjo Krko z glavno prometnico Ljubljana–Višnja gora–Trebње–Novo mesto.

Mitnina je bila sprva podeljena samo za dve leti, saj je cesar leta 1462 potrdil zakup »deželske in trške mitnice« v Višnji gori do Jurjevega naslednje leto.²⁰ Sedem let zatem, leta 1469, je bila mitnina še vedno (ali pa s kratko prekinitvijo) v zakupu višnjegorskih tržanov. Habsburžan je tedaj naročil svojemu gosposčinskemu oskrbniku, naj dovoli Višnjanom zapleniti blago vsem tistim, ki bi se skušali izmuzniti mimo mitnice, s čimer se prvič javlja pravica do zasega tihotapljenega blaga.²¹ Sočasno je dobival zakup gosposčinske mitnine vse bolj obliko trajnega zakupa. Tako je cesar podelil sodniku, svetu in tržanom Višnje gore »našo deželsko in trško mitnico« za tri leta od Jurjevega 1471 do istega dne 1474, vendar je storil to s kar enoletno zamudo, šele v letu 1472. Obenem je za tri leta podaljšal tudi zakup solne mere, ki jo po navedbi v listini od nekdanj pobira vsakokratni (trški) sodnik.²² Potrjevanje obeh zakupov je glede na zapoznili datum postajalo vse bolj formalno dejanje, za sklepanje o obsegu trgovskega prometa pa sta zgovornejša podatka, da je znašala zakupnina mitnine 120 funtov pfeningov ali 10 več kot desetletje poprej, solna mera pa je bila oddana za 10 funtov. Presežki nad zakupno vsoto za mitnino in solno mero bodo postali stalen in zagotovljen vir prihodkov tržanov, pozneje meščanov Višnje gore. Ne vemo natanko kako se je zakupnina za mitnice dvigala naslednjih sto let, dokler ni po urbarju višnjegorskega gospostva iz leta 1578 dosegla že 187 renskih goldinarjev in pol.²³ Višnjani so ob izteku 16. stoletja mogli tudi zatrditi, da imajo že več kot sto let v miru pravico pobirati mitnino od živine, žita, vina in drugega trgovskega blaga v mestu in v celem deželskem sodišču Višnja gora.²⁴

Druga oblika mitninske pristojbine, ki je stoletja spremljala zakupno mitnino, a je bila izključno v rokah Višnjanov, se je imenovala mostnina ali mostni denarič (prukh-pfening, prukh-mauth). Tudi njen izvor sega v drugo polovico 15. stoletja, čeprav se je vsebinsko utegnila nekoliko spreminjati. Kot trdijo višnjegorski meščani okoli leta 1729 v prošnji cesarju, naj bi jim neimenovani cesar že leta 1478 dovolil pobiranje mostnega denariča s ciljem popravila mesta.²⁵ V resnici ne govori Friderik III. v listini iz leta 1478 o nikakršnem mostnem denariču ali splòh o pristojbini od uporabe mostov, marveč je Višnjanom podelil pravico pobrati po en denarič od vsakega tovarnjega konja, ki gre skozi Višnjo goro oziroma pride na tedenski sejem. Zbrani denar naj se porabi za dvig mesta in zgraditev obzidja, vendar traja pobiranje te mitnine le do cesarjevega preklica.²⁶ Kljub zadnji formulaciji, po kateri bi pričakovali ugasnitev te mitninske pravice, so bili Friderikovi nasledniki obzirni do mladega mesta in mu tega izvirnega vira prihodkov niso nikoli odtegnili. Višnjani so ga začeli opravičevati kot pristojbino od uporabe mestnih mostov in kot takega ga srečujemo prvič leta 1515.²⁷ Mostnino lahko spremljamo še v prvo polovico 19. stoletja kot enega glavnih prihodkov mesteca, tako da je za več kot stoletje preživela zakup deželskosodne mitnine v rokah višnjegorskih meščanov.²⁸

Sicer pa so do srede 16. stoletja na voljo zgolj skopi podatki v zvezi z mitnicami in nikakršne vesti o prihodkih ali vrstah mitninjenega blaga. Mitnino so bili dolžni plačevati vsi

¹⁹ Otorepec, str. 282.

²⁰ M. arh., fasc. VII, prepis listine 1462 VII. 11., Gornji grad.

²¹ Otorepec, str. 282.

²² Vic. a. I/89/W-II/3, prepis listine 1472, VI. 11., (Dunajsko) Novo mesto.

²³ AS, Terezijanski kataster za Kranjsko, Rektificirani dominikalni akti, N-205, Gospostvo Višnja gora, No. 35, Urbar gospostva Višnja gora 1578, s.p. (cit. er. kat. RDA).

²⁴ M. arh., fasc. VII, 1598 I. 31.

²⁵ Vic. a., I/89/W-II/7, 1729 VII. 6.

²⁶ Kot v op. 9.

²⁷ Vic. a., I/145/W-I/12, s.d.; prim. Otorepec, str. 285.

²⁸ M. arh., fasc. VI, Zakup mitnic, 1803 III. 19., 1803 III. 23., 1803 III. 24.

tovorniki in prevozniki trgovskega blaga razen tistih, ki so bili tega izrecno oproščeni, kot na primer prebivalci Novega mesta. Kljub temu so Višnjanom radi nagajali podložniki prelatov in plemstva, ki so obiskovali tamkajšnje tedenske sejme, niso pa hoteli plačevati nove mitnine, češ da so je oproščeni. Na pritoževanje meščanov je cesar Maksimilijan leta 1491 z listino ukazal, naj mitnino plačujejo vsi, razen če imajo pismeno oprostitev. Dve leti zatem so imeli Višnjani težave z gosposčinskim zakupnikom ali oskrbnikom Hansom Lenghaimerjem, ko je ta začel samovoljno pobirati mestno mitnino in mu je cesar Maksimilijan ukazal, naj medtem pobrano mitnino Višnjanom vrne ter jim pusti nadaljnje pobiranje.²⁹ Nič manj skrbi niso nato leta 1515 povzročili meščanom uporni kmetje. Ker so preprosto prepovedali pobiranje mostnine, je mesto med sv. Primožem in sv. Jakobom (od 9. junija do 25. julija) utrpelo znatno izgubo prihodkov.³⁰

Navzlic nemirnim časom in celo neposredni turški nevarnosti je bilo gospodarsko stanje novega deželnoknežjega mesta Višnja gora prvih sto let precej ugodnejše kot pozneje. Najzgovornejši dokaz gospodarskega razcveta je višina imenjske rente, določena v prvi polovici 16. stoletja na 84 goldinarjev in 40 krajcarjev. Med dvanajstimi kranjskimi deželnoknežjimi mesti se je Višnja gora s tem uvrstila na peto mesto. Skoraj štirikrat toliko je plačevalo Novo mesto, zato pa je pustila Višnja gora daleč za seboj vseh preostalih pet mest na Dolenjskem.³¹

Mitnice od srede 16. do konca 17. stoletja

Organizacijo mitnic in pobiranje mitnine na višnjegorskih tleh lahko kontinuirano spremljamo od leta 1550 naprej, ko se začena vrsta ohranjenih letnih računov mestnih sodnikov in komornikov. Ker so se neredko spreminjale pristojnosti mestnih funkcionarjev nad različnimi mitnicami, od narave računov pa je bilo tudi odvisno, kaj se bo določeno leto vneslo v račun in kaj ne, nimamo kljub dve stoletji trajajoči enotni zasnovi računov skoraj za nobeno leto popolnih podatkov o prejemkih in izdatkih. Vsekakor pa je velika prednost tovrstnega gradiva v primerljivosti kvantitativnih podatkov skozi daljše časovno razdobje ter v ponazoritvi tudi zelo drobnih por življenja.³²

Številčni podatki o mostnini, mestni in deželskih mitninah, o žitni in solni meri v Višnji gori ter seštevki prejemkov in izdatkov v obravnavanih računih zrcalijo v lokalnih razmerah gospodarsko depresijo in krizo, ki so jo doživele slovenske dežele proti koncu 16. stoletja in se je vlekla še daleč v 17. stoletje. V zvezi s trgovino in prometom se je tedaj v splošnem kazal upad zlasti v upočasnjem procesu nastajanja trgovskega kapitala, v izrinjenju domačih trgovcev iz prehodne trgovine, bistveno zmanjšanih prehodnih tokovih med Italijo in Ogrsko in še posebej v preusmeritvi ogrske zunanje trgovine na obdonavsko pot in na kvarnerska pristanišča.³³ Za Dolenjsko ni bilo nič manj neugodno pomikanje trgovine med Ljubljano in Zagrebom na reko Savo in s strani države prepuščanje glavne dolenjske prometnice njeni usodi.³⁴ Na splošno se je nižala vrednost meščanskih premoženj, številčno razmerje med trgovci in obrtniki v mestih se je vedno bolj obračalo v korist slednjih, mesta v slovenskih deželah pa so v večji ali manjši meri pustela.³⁵ Zlasti za Višnjo goro so bile posledice poslabšanih gospodarskih razmer zelo hude. Davčna odmera, izvirajoča iz cvetočega časa prve polovice 16. stoletja, se kaže zdaj še manj realna kot pri drugih mestih. Obubožano mestece vse bolj tone v dolgovih, tako da je Višnja gora v prvi polovici 18. stoletja za Novim mestom zadolžena pri davkih največ od vseh mest na Kranjskem.³⁶ Glede na število prebivalcev bi bila

²⁹ Otorepec, str. 284.

³⁰ Kot v op. 27.

³¹ AS, Imenjska knjiga za Kranjsko, 1546–1618, No. 4, f. 302–307.

³² V m. arh., fasc. IV so naslednji računi mestnih sodnikov in komornikov: 1550/51, 1552/53, 1553/54, 1554/55, 1557/58, 1558/59, 1559, 1572/73, 1576/77, 1596/7, 1599/600, 1601/2, 1612/13, 1613/14, 1615/16, 1618/19, 1622/23, 1623/24, 1626/27, 1629/30, 1631/32, 1636/37, 1656/57, 1670/71, 1672/73, 1674/75, 1675/76, 1676/77, 1677/78, 1708/9, 1711/12, 1735/36 in 1780/81 (cit. m. rač.).

³³ Ferdo Gestrin, Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem, Ljubljana, str. 293 (cit. Slovenske dežele).

³⁴ Dr. Josip Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, I. del, Celovec 1910–1916, str. 1026.

³⁵ Slovenske dežele, str. 296.

³⁶ Josip Žontar, Zgodovina mesta Kranja, str. 229.

sploh absolutni rekorder. Število meščanskih hiš je za okoli 90 konec 16. stoletja namreč sprva konstantno padalo in se v sedemdesetih letih naslednjega stoletja ustalilo med 55 in 60.³⁷ Šele od srede 18. stoletja se je z novimi gospodarskimi spodbudami moglo spet rahlo povečevati.³⁸

Zakupnina za mitnino v deželskem sodišču, ki jo je mestni sodnik vsako leto poravnal lastniku višnjegorskega gospostva, je prvi pokazatelj gospodarskega in trgovskega nazadovanja. Medtem ko se je od začetnih 110 funtov pfenigov leta 1461, kar bi približno ustrezalo 110 goldinarjem, dvignila do leta 1578 na 187 goldinarjev in pol,³⁹ je v naslednjih sto letih kljub znatnemu razvrednotenju denarja dosegla le malenkostno zvišanje. Še leta 1618 ob prodaji gospostva Višnja gora rodbini Auersperg je bila njena višina nespremenjena.⁴⁰ Auerspergi so jo nato do petdesetih let 17. stoletja neznatno povišali na okoli 200 goldinarjev⁴¹ in toliko je znašala vsaj še leta 1677.⁴²

Od omenjenega zakupa, ki je obsegal mitnino od mestne, več podeželskih in nekaj sejmskih mitnic, si je mesto vseskozi obetalo nekaj priliva v sodnikov in komornikovo blagajno. Tako kot mostnino, žitno in solno mero je tudi zakupljeno mitnino dajalo vsako leto na dan sv. Ulrika (4. julija) v nadaljnji zakup privatnim osebam, od tega dvojnega zakupa pa so morali imeti korist oboji, posamezni zakupniki mestne in podeželskih mitnic ter mesto kot celota.⁴³ Od konca 16. stoletja mitnice niso prinašale več toliko kot poprej, zato Višnjani leta 1609 tožijo, da nimajo niti 245 goldinarjev prihodkov. Če od te vsote odštejemo 187 goldinarjev in pol zakupnine višnjegorskemu gospostvu, bi ostalo mestu in zakupnim mitničarjem res le pičlih 57 goldinarjev letnega dobička.⁴⁴ Sredi petdesetih let so se še huje pritoževali, češ da njihovemu mestnemu sodniku po poravnavi 200 goldinarjev zakupnine le še občasno ostane kakšen goldinar presežka.⁴⁵

Čprav so bile zahteve lastnikov oziroma zakupnikov višnjegorskega gospostva glede rednega plačevanja mitninske zakupnine precej stroge, se mesto mitnicam zlepa ni odreklo. Veliko bolje je zato skrbelo za vestno plačevanje zakupne vsote gospostvu kot pa za davke in kontribucijo deželi. Navsezadnje so se z gospostvom sklepale nekajletne zakupne pogodbe in bi moglo mesto mitnice zlahka izgubiti, medtem ko so bile deželne oblasti glede davčnih obveznosti popustljivejše. Mestni sodnik je denimo v svojem mandatu leta 1601/2 zmoget le polovico zakupnine, ki se je plačevala ob Božiču, namesto druge polovice, plačljive ob izteku poslovne dobe na dan sv. Ulrika, pa je zakupniku ponudil svoje njive in zemljišča. Višnjegorski zakupnik na tovrstno zamenjavo ni pristal in je postavil Višnjanom zelo kratek plačilni rok, sicer se bo v bodoče dogovarjal neposredno z zakupniki mitnic in ne več z mestom kot posrednikom.⁴⁶ Kdaj mesto ni več zmogeto visoke zakupnine in se je mitnicam zato odpovedalo, iz mestnega arhiva ni natanko razvidno. V letu 1674 so na gradu vsekakor še sklepali novo zakupno pogodbo⁴⁷ in leta 1677 je zakupnina še vedno znašala 200 goldinarjev,⁴⁸ nato pa zija v vrsti mestnih računov štiridesetletna vrzel. Leta 1707 mesta kot posrednika med gospostvom in mitničarjem ne srečamo več, to pa je povzročalo nezadovoljstvo in občasno vmešavanje mestnega sodišča v delo mitničarja, ki je zdaj jemal mitnico neposredno v zakup od Auerspergov.⁴⁹

Mreža mitnic v višnjegorskem deželskem sodišču je bila odvisna od razporeditve prometnih poti, njen cilj pa je bil pobrana mitnina od vsakega odseka oziroma vsake zaključene poti. Preusmeritvam prometa in tihotapskim stranpotem so praviloma sledile vzpostavitev

³⁷ M. arh., fasc. IV, davčni registri 1567–1740, registri kontribucije 1652–1747.

³⁸ M. arh., fasc. V, davčni registri 1752–1791.

³⁹ Kot v op. 19, 20 in 23.

⁴⁰ Ter. kat. RDA, N-205, No. 36, Urbar gospostva Višnja gora 1618, s.p.

⁴¹ Vic. a., I/145/W-/4, s.d. (med letoma 1652 in 1659).

⁴² M. rač. 1677/78.

⁴³ Npr. m. rač. 1552/53, 1572/73, 1670/71.

⁴⁴ Vic. a., I/145/W-I/4, 1609 VII. 12.

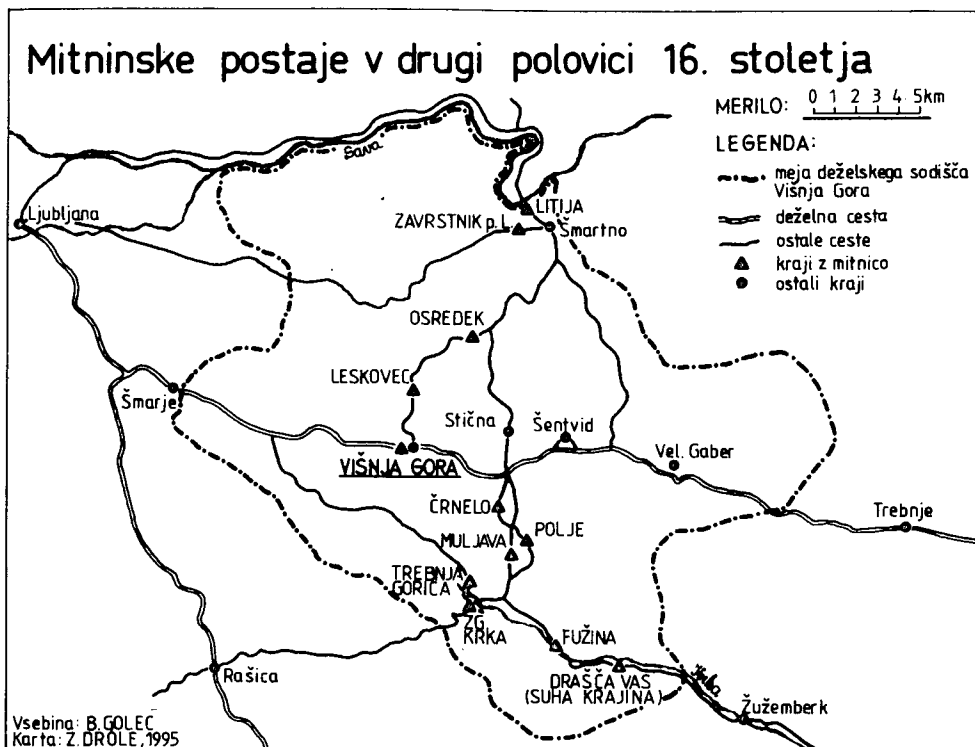
⁴⁵ Kot v op. 41.

⁴⁶ M. arh., fasc. VII, 1602 VI. 24.

⁴⁷ M. rač. 1674/75.

⁴⁸ Kot v op. 42.

⁴⁹ M. arh., fasc. VIII, 1711 IV. 10.

novih mitninskih postaj, kar je prišlo še posebej do izraza konec 16. stoletja, vendar do večjih sprememb poti in razporeditve mitnic, vse obravnavano obdobje ni prihajalo. Drugače je bilo z obsegom trgovskega prometa, na katerega je poleg splošnih gospodarskih razmer, vplivala vrsta dejavnikov z omejenim trajanjem. Transport in trgovanje so še posebej hromile zapore zaradi kužnih in drugih epidemij. V mestnih računih se ti pojavi omenjajo precej pogosto,⁵⁰ ne manjka pa tudi poročil, da so bili zavoljo njih nižji prihodki na mitnicah.⁵¹ Na zmanjšan priliv lahko računamo tudi v času zadnjih turških vpadov in nemirne turške meje, vendar o tem ni neposrednih vesti.

Mitnice, mostnina, žitna in solna mera so se dajale v zakup vsako leto 4. julija na dan sv. Ulrika, ko so bile v Višnji gori tudi volitve mestnega sodnika. Zakupniki so postali najboljši ponudniki, izvolitev sodnika in prodaje letnih zakupov pa so spremljale običajne mestne svečanosti oziroma pogostitve meščanov.⁵² Višine zakupnin precej realno odražajo nihanja v trgovskem prometu. Zakupnik je mogel dogovorjeno vsoto poravnati takoj ob prevzemu, kar je bilo prej izjema kot pravilo. Večinoma jo je odplačeval po obrokih, kolikor se mu je nateklo v mitninsko skrinjico, neredki pa so bili zamudniki, ki so svoje zaostanke poravnali šele po izteku letnega zakupa, včasih tudi z zamudo enega leta in več.⁵³

Daleč najvišje prihodke je razumljivo prinašala zakupljena mestna mitnica v Višnji gori, saj je zapirala dolensko deželno cesto. Razen tovarnih poti vzdolž Save in zgornje Krke so se vse stranske in prečne poti stekale na to cesto prav v bližini mesta. Praviloma je mestno mitnico zakupil na dan svoje izvolitve vsakokratni mestni sodnik, ne najdemo pa neposrednih poročil o tem, komu je zaupal izvrševanje mitničarske službe. Vse kaže na mestna paznika, ki sta nadzorovala t.i. Zgornja in Spodnja mestna vrata in sta dobivala letno plačo iz sod-

⁵⁰ Npr. m. rač. 1553/54, 1554/55.

⁵¹ Npr. m. rač. 1553/54, 1613/14, 1626/27.

⁵² Kot v op. 43.

⁵³ Npr. m. rač. 1552/53, 1553/54, 1572/73, 1629/30.

nikove blagajne.⁵⁴ Ko je postal od okoli leta 1570 vsakokratni sodnik še zakupnik mostnine, je bilo pobiranje obeh pristojbin mogoče združiti in s tem poenostaviti. Nekaj sodniških računov tako izpričuje, da sta bili mitnina in mostnina združeni v eno zakupno vsoto in da sta se tudi pobirali v isto skrinjico.⁵⁵ Taka združitev je bila mogoča šele po letu 1567, ko so Višnjani pri deželnih oblasteh izposlovali preusmeritev deželne ceste skozi mesto. Dotlej je namreč nekaj časa vodila mimo Višnje gore, kar je po trditvah meščanov močno škodovalo mestnemu gospodarstvu. Višnjani so se zavoljo tega večkrat pritoževali in obljubili, da bodo v primeru uslišanja njihove prošnje zgradili trdne mostiče, čez katere bo mogel brez težav tudi top.⁵⁶ Nikakršno naključje ni torej, da v petdesetih letih, kot nam kažejo sodniški računi, zakupnik mestne mitnice in zakupnik mostnine ni bila ista oseba. Mitnino je bilo treba izterjevati na deželni cesti v dolini pod mestom, mostnino pa v sami Višnji gori. Šele v mestnem računu iz leta 1572/73 srečamo zato sodnika v vlogi dvojnega zakupnika.⁵⁷

Spričo pravila, da je mestno mitnino in mostnino najpogosteje zakupil mestni sodnik sam, njuno pobiranje pa prenesel na mestna paznika pri obeh glavnih vhodih v Višnjo goro, poznamo višino zakupnine obeh mitninskih pristojbin v mestu precej bolje kot za mitnice na podeželju. Poleg zakupnih vsot, ki odražajo nihanja trgovskega prometa le približno, sta za nas pomembnejši tisti dve leti, ko mitnine in mostnine niso oddali v zakup in moremo na ta način spoznati celotno vsoto prihodkov.⁵⁸ Denarne vrednosti, ki jih prikazuje preglednica, je treba videti tudi v kontekstu razvrednotenja denarja v obravnavanih 127 letih. Na višnjegorskem primeru skušamo ponazoriti inflacijo s podatkom, da se je v tem času dnevna mezda za delo na cesti povečala s 7 na 12–13 krajcarjev, letna plača mestnega sla pa od 9 goldinarjev na 17 in pol.⁵⁹ Omenili smo že, da je bil med letoma 1578 in 1677 dvig zakupnine mitnine, ki jo je mesto dolgovalo gospodstvu, le nezaten in da je njena realna vrednost v neugodnih gospodarskih razmerah precej padla. O kakšnem prehodu na kranjsko veljavo denarja v nasprotju z nemško ne moremo govoriti, ker so vrednosti v mestnih računih preračunane v renske goldinarje.

Med višinami obeh vrst zakupnin izstopajo zlasti velika nesorazmerja v petdesetih letih 16. stoletja. Izrazit padec in nato skok mostnine med leti 1550 in 1553 ostaja odprto vprašanje, njegovo rešitev pa bo najbrž potrebno iskati v smeri administrativnih ukrepov mestnih ali deželnoknežjih oblasti. Presenetljiva je tudi prvotna višina zakupljene mestne mitnice, ki je v pičlih petih letih zmanjšala skoraj za polovico in se nato na tej višini za nekaj časa ustalila. Za leto 1553 imamo podatek, da so bile ceste zaradi kuge daljši čas zaprte, zato je mestni sodnik kot zakupnik mitnice dosegel znižanje letne zakupnine s 136 na 100 goldinarjev.⁶⁰ Vsota 65 goldinarjev iz leta 1557 ne predstavlja celotne zakupnine, temveč le njen del,⁶¹ nakar se je zakupna vsota ustalila na okoli 80 goldinarjih. Omenjene padce bi težko pripisali samo kugi, ki je v letu 1554 sicer bežno obiskala tudi Višnjo goro,⁶² ali nemirni meji na Hrvaškem in odkritim spopadom ob njej.⁶³ Kot bomo videli, zakupnine na višnjegorskih podeželskih mitnicah v tem času rastejo, kar kaže na normalen in celo povečan trgovski promet. Zato pa ob močno skrčeni skupni zakupnini za mitnico in mostnino v letu 1599 ne smemo prezreti naravnost uničujoče kuge, ki je to leto pustošila po Dolenjskem in še posebej hudo v Novem mestu.⁶⁴ Od začetka 17. stoletja je bila nato zakupnina mostnine skoraj statična, medtem ko so razlike pri mitnici nekaj večje, a ne bistveno. Večja razlika se kaže med tistima letoma, za

⁵⁴ Npr. m. rač. 1572/73, 1599/600, 1612/13.

⁵⁵ Npr. m. rač. 1599/600, 1656/57.

⁵⁶ M. arh., fasc. VII, 1567 IV. 4.

⁵⁷ M. rač. 1572/73.

⁵⁸ M. rač. 1626/27 in 1630/31.

⁵⁹ Kot v op. 32.

⁶⁰ M. rač. 1553/54.

⁶¹ M. rač. 1557/58.

⁶² M. rač. 1554/55.

⁶³ Prim. Stanko Jug, Turški napadi na Kranjsko in Primorsko od prve tretjine 16. stoletja do bitke pri Sisku (1593), ZČ IX 1955, str. 38–40.

⁶⁴ Dr. Vlad. Travner, Kuga na Slovenskem, Ljubljana 1934, str. 98.

PRILOGA: Mitnina in mostnina v Višnji gori v 16. in 17. stoletju

Leto	MITNINA Zakupnik	Zakupnina gld. kr. den.	MOSTNINA Zakupnik	Zakupnina gld. kr. den.
1550/51			Boštjan Aleksander	48, 15, —
1552/53	Vincenc Steirer mestni sodnik	135, —, —	Jurij Kralj	4, 50, —
1553/54	Vincenc Steirer mestni sodnik	136, —, —	Boštjan Aleksander	58, 40, —
1557/58	Matevž Šenovic mestni sodnik	65, —, — + neznano		
1558/59	Matija Kajzel mestni sodnik	80, *, —	Tomaž Pasik, meščan	69, —, —
1572/73	Tomaž Falin mestni sodnik	84, —, —	Tomaž Falin mestni sodnik	70, —, —
1576/77	Marx Raab mestni sodnik	101, 30, —*	Marx Raab mestni sodnik	59, —, —
1599/600	Hans Zore mestni sodnik	104, 50, —	mostnina vključena v zakupnino mitnine	
1612/13	Jakob Zagožen mestni sodnik	98, —, —	Jakob Zagožen mestni sodnik	46, 20, —
1613/14	Jakob Zagožen mestni sodnik	99, 57, —	Jakob Zagožen mestni sodnik	50, —, —
1615/16	Vincenc Steirer mestni sodnik	103, —, —	Vincenc Steirer mestni sodnik	50, —, —
1618/19	Andrej Markovič mestni sodnik	112, —, —	Andrej Markovič mestni sodnik	51, —, —
1623/24	Hans Markovič mestni sodnik	117, —, —	Hans Markovič mestni sodnik	52, —, —
1626/27	pobrana mitnina in mostnina	219, 77, 2		
1629/30	Andrej Pasik mestni sodnik	106, —, —	Andrej Pasik mestni sodnik	50, —, —
1631/32	pobrana mitnina in mostnina	165, 4, —		
1656/57	Martin Kruppl mestni sodnik	150, —, —	mostnina vključena v zakupnino mitnine	
1672/73			Hans Florjančič mestni sodnik	153, 33, 1
1675/76			Jakob Perger mestni sodnik	153, 33, 1
1676/77	sodnik dolžan** zakup mitnine	200, —, —	Hans Florjančič mestni sodnik	153, 33, 1
1677/78	sodnik dolžan** zakup mitnine	200, —, —	Hans Florjančič mestni sodnik	153, 33, 1

* vštete so cestna, deželjska in solna mitnina

** mišljena je mitnina v celotnem deželskem sodišču

kateri poznamo višino dejanskih prihodkov v mitninsko skrinjico. V sedemdesetih letih 17. stoletja ne sme zavajati vsota zakupnine, ki nedvomno obsega tako mostnino kot mitnino. 153 goldinarjev je namreč povprečna višina seštevka obeh zakupnin od začetka stoletja pa do leta 1677, ko tovrstni podatki zaradi vrzeli v mestnih računih ugasnejo.

Rast trgovine v drugi polovici 16. stoletja in znaten upad na prelomu v 17. stoletje odkrivajo tudi podatki o zakupu žitne in solne mere. Vzrok močno razvitega merstva v obravnavanem obdobju je predvsem v nepreglednosti merskih sistemov, ki ni dopuščala proste uporabe privatnih meril. Na sejmih in pri vseh količkah večjih prodajah se je blago zato zmerilo na uradnih merilih in ob navzočnosti uradnih merilcev. V mestih so bili to v prvi vrsti

mestni sodniki in tako tudi v mestu Višnja gora.⁶⁵ Žitno in solno mero so dajali v letni zakup privatnim merilcem – merčunom, ni pa znano, ali je šel del prihodkov tudi višnjegorskemu gospostvu. Kot že rečeno, je bila solna mera v sedemdesetih letih 15. stoletja še v rokah gospostva in jo je imelo mesto samo v letnem zakupu.⁶⁶ Nasprotno se zdi, da je bila žitna mera pridržana izključno mestu že leta 1439, ko se prvič omenja kot trška žitna mera.⁶⁷

PRIOLOGA: Žitna in solna mera v Višnji gori v 16. in 17. stoletju

Leto	ŽITNA MERA		SOLNA MERA	
	Zakupnik	Zakupnina gld. kr. den.	Zakupnik	Zakupnina gld. kr. den.
1550/51	Matija Kregar	36, 36, –		
1552/53	Hans Klinec	8, 30, –	Luka Kuršner	2, 40, –
1553/54	Jakob Mastnak	38, 30, –	Lenart Kuršner	2, 50, –
1558/59	Jakob Mastnak	38, –, –	Lenart Kuršner	4, –, –
1572/73	Štefan Šelutej, Andrej Reiner, Peter Reicher in Jurij Šelutej	83, 34, –	Mihael Markovič	8, 21, –
1576/77	Jurij Šelutej	58, –, –	Mihael Markovič	9, –, –
1596/97	Matevž Pavšer	80, –, –	Urban Šinkovic	?
1600/01	Jakob Sramak	30, –, –		
1601/02	Hans Zore	40, –, –	Matevž Markovič	2, –, –
1612/13	Jurij Smrekar	22, 30, –	Andrej Štular	1, 20, –
1636/37	Matija Kramar	?		

O podeželskih mitnicah v mejah višnjegorskega deželskega sodišča vemo iz razumljivih razlogov manj kot o trgovsko prometnih pristojbinah v mestu. Postopek oddaje v zakup je bil enak, le da so te manjše mitnice praviloma zakupili kmečki ljudje, v Litiji pa njeni tržani in sodniki. Natančnejši podatki o zakupnikih in zakupninah so na voljo samo za dve desetletji med letoma 1552 in 1572, skromni pa so zlasti za 17. stoletje. Zaradi majhnega prometa na mitnicah in šibke kupne moči zakupnikov, je bilo obročno odplačevanje zakupnine pri teh mitnicah še običajnejše kot v primeru mitnine in mostnine v Višnji gori. Druga posebnost v 16. stoletju je določitev zakupa v ogrskih goldinarjih, za leto 1558/59 celo v kovancih. Podeželskim mitničarjem je bila tako prihranjena zamenjava kovancev v goldinarje. Ti ljudje denarja pač niso prepogosto obračali v večjih količinah, temveč so zbranega hranili do dne, ko ga je bilo treba položiti pred mestnega sodnika ali komornika.

V petdesetih letih 16. stoletja je bilo podeželskih mitnic na stranskih cestah šest. Mitnica v Litiji je mogla zapirati promet na poti vzdolž reke Save in ob vstopu na višnjegorska deželskosodna tla z levega rečnega brega. Na poti, ki se je v Šmartnem pri Litiji odcepila v smeri Ljubljane, so se morali ustaviti tovarniki že v bližnjem Zavrstniku. Zakupnina s te mitnice je dosegala in pozneje presegala litijsko. Od Šmartnega proti Višnji gori oziroma deželni cesti je nadzorovala promet mitninska postaja v Leskovcu blizu Višnji gori. Že leta 1572 pa srečamo namesto leskovške mitnice drugo v Osredku. Prestavitev najbrž ni bila naključna, saj je nova mitninska postaja pomaknjena v bolj osredno lego omenjene poti in je mogla učinkoviteje kontrolirati tudi stransko pot iz Stične. Južno od deželne ceste so stale prav tako tri mitnice, vse v zvezi s tedaj pomembno prometnico ob zgornji Krki. Krško tovarno in živinsko pot je znotraj deželskega sodišča sprva zapirala mitnica v Trebnji gorici ob Krkinem izviru, dokler je pred letom 1572 niso prenesli v vas Zgornja Krka, kjer je pot prestopila reko in se nadaljevala proti Rašici. Med krško potjo in deželsko cesto sta bili vsaj dve povezavi z mitnicama na Črnelem in na Muljavi oziroma na bližnjem Polju. Medtem ko je zakupnina

⁶⁵ Sergij Vilfan, Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (16. do 19. stoletje), ZC VIII 1954, str. 35–38 (cit. Vilfan).

⁶⁶ Kot v op. 22.

⁶⁷ Otorepec, str. 280.

mitnine v petdesetih letih z izjemo Črnelega na vseh mitnicah narasla, beležimo leta 1572 povsod zaznaven padec. Med letoma 1558 in 1572 je bil ta daleč najobčutnejši na Muljavi, kjer se je zakupnina znižala na 40 odstotkov prejšnje višine.⁶⁸

PRILOGA: Mitnice na podeželskih poteh, njihovi zakupniki in zakupnine v 16. stoletju

Mitnica	1552/53	1553/54	1558/59	1572/73
TREBNJA GORICA – ZG. KRKA	Andrej Zajc 15 ogr. 8 kr. = 20 gld. 10 kr.	Andrej Zajc 15 ogr. = 20 gld.	–	Andrej Zajc 11 ogr. 70 kr. = 15 gld. 50 kr.
ČRNELO	Jakob Šuster 19 ogr. 30 kr. = 26 gld.	sin Jakobov 19 ogr. = 25 gld. 20 kr.	Štefan Kuhel 14 ogr. 77 kr. = 19 gld. 57 kr.	Hans Steirer 16 gld.
MULJAVA	–	župan na Muljavi 30 ogr. = 40 gld.	Johanež na Polju 36 ogr. = 48 gld.	Hans Steirer 16 tolarjev = 19 gld. 12 kr.
LESKOVEC – OSREDEK	Gregor, županov sin 3 ogr. 10. kr. = 4 gld. 10 kr.	–	Hans, župan v Volavljah 1 zlata krona	–
ZAVRSTNIK P. LITIJI	Jakob Zavrstnik 9 ogr. 20 kr. = 12 gld. 20 kr.	–	Jakob Šmit 15 ogr. 21 kr. = 20 gld. 21 kr.	Jakob Šmit 14 ogr. 8 kr. = 18 gld. 48 kr.
LITIJA	Martin Tratar 10 ogr. = 12 gld. 10 kr.	Martin Tratar 9 ogr. 20 kr. = 15 gld.	Marko Pah 11 ogr. 20 kr. = 13 gld. 40 kr.	Mihael Tratar 10 ogr. 20 kr.
SKUPAJ	76 gld.	97 gld. 40 kr.	103 gld. 18 kr.	73 gld. 30 kr.

Tolikšen upad prihodkov muljavske mitnice je bil najtesneje povezan s trgovino z ogrsko živino, z njenim nihanjem in preusmeritvami. Veliko podrobnosti o tem odkriva protokol zaslišanj v sodnem procesu mesta Višnja gora proti beneškemu trgovcu Luki Bazinu v letih 1597/98. Muljavska cesta tedaj že precej časa ni bila več običajna za prehod ogrske živine proti Italiji, mitničar je Bazinovim črednikom zaradi nasprotovanja plačila mitnine zasegel del premoženja, vsa stvar pa je doživela epilog pred vicedomskim sodiščem. Ker je Bazinu malo pred tem potekla trgovska pogodba, se je proces slabo končal za višnjegorske meščane, ki so mu morali vrniti zaseženo blago in povrhu tega utrpeli še precejšnje sodne stroške.⁶⁹

Višnjani so se v tožbi sklicevali na mitninski red ter klicali za priče tedanjega in dva prejšnja zakupnika višnjegorskega gospostva, tri ljubljanske meščane, 14 stiških podložnikov iz okolice Muljave, Bazinovega faktorja v Ljubljani in vse tri črednike. Zasliševalni vprašalnik je mogel sestaviti trgovčev odvetnik, ki je zastavil pričam glavno vprašanje, ali razlikujejo med novo cesto in staro, ki je vodila skozi Muljavo pred 30 leti. Čas ugasnitve muljavske ceste kot pomembne tranzitne poti za živino bi bil tako po njegovem mnenju konec šestdesetih let 16. stoletja, čemur podatka o mitninski zakupnini iz let 1558 in 1572 pritrjujejo. Živino so gnali tod skozi sicer tudi pozneje, a v vedno manjši meri. Zaslišani kmet Simon Volek je dejal, da je pogon živine nekoliko popustil pred 10 do 12 leti (torej okoli 1585–87), ker naj bi si umislili neko drugo cesto. Matevž Mežnar, ki je pred časom sam tri leta služil mitničarju Janežu na Polju pri Muljavi, pa je menil, da ogrska živina ne gre po tej poti že okoli 15 let. V času spora s trgovcem Bazinom leta 1597 je bil zakupnik mitnice Marko Zupan, ki je trdil, da je imel njegov pokojni oče mitnico v zakupu od mesta za celih 62 goldinarjev in da mu jih je že sama volovska mitnina v celoti povrnila. Zdaj naj bi Marko plačeval mestu le 8 goldinarjev letno, pa še od tega ima polovico izgube. Vse kmečke priče in ljubljanski meščani so vedeli povedati, da se je na Muljavi vselej plačevala mitnina od majhne in velike živine, nihče pa ni imel pojma, kje naj bi bila kakšna nova cesta razen stare muljavske. Zapisnik vsebuje še izvleček o zakupu gosposčinske mitnine iz reformiranega urbarja in izjave tedanjega in

⁶⁸ M. rač. 1552/53, 1553/54, 1557/58, 1558/59, 1572/73.

⁶⁹ Vic. a., I/145/W-I/3, s.d. 1599.

prejšnjih zakupnikov gospostva Višnja gora. Po njihovem pričevanju so imeli Višnjani vsakomur pravico odvzeti blago kot tihotapljeno, če se je upiral mitnini, za preprečevanje tihotapstva po stranskih poteh pa so v soglasju z deželnim vicedomom in gospostvom nemudoma vzpostavili novo mitninsko postajo.⁷⁰

Podatka, da je oče Marka Zupana zakupil mitnico kar za 62 goldinarjev, ni mogoče preveriti. Taisti župan (Supan) na Muljavi jo je imel leta 1553/54 res v rokah za 40 goldinarjev letne zakupnine in njegov naslednik Janež pet let pozneje za 48. Ob podatku iz protokola zaslišanj, da je znašala v višnjegorskem deželskem sodišču mitnina od majhnega živinčeta 1 denarič, od vola pa 2,⁷¹ bi šlo v času županovega zakupa skozi Muljavo najmanj 4800 odraslih ali 9600 mladih volov, v času mitničarja Janeža pa 5760 odraslih oziroma 11520 mladih glav živine, če bi šla seveda vsa mitnina na račun trgovine z živino. Glede na navedbe prič, da se je tranzit ogrske živine toliko zmanjšal šele v 80. letih stoletja, lahko predvidevamo, da se je po letu 1572/73 še ohranjal na dotedanji ravni, če se ni spričo zagona beneške trgovske družbe za kakšno desetletje celo povečal.⁷² Vsekakor pa sta bili muljavska cesta med deželno cesto in zgornjo Krko ter z njo vred tudi prometnica vzdolž Krke v zadnjem desetletju 16. stoletja za tranzit živine z Ogrskega praktično mrtvi.

Krška tovarna pot je bila tiste čase resnično slabo nadzorovana. Na njej je bila le mitnica v Zgornji Krki tik pod izvirom reke, Suha krajina pa odprta za razne tihotapske stranpote. Višnjani so zato sklenili postaviti mitnici niže ob Krki v Drašči vasi ter na Fužini. Ohranjena letna računa sodnika in komornikov za leto 1596/97 kažeta, da se je na Fužini mitnina to leto že pobirala, in nazorno prikazujeta vzpostavitev mitnice v Drašči vasi. Mitninski znak so skupno postavili mestni odposlanci in grajski oskrbnik, sledili so pogovori s potencialnimi zakupniki, medtem pa je mestni sel nosil v okoliške trge in mesta ter na gradove sporočila o razglasitvi nove mitnice. Očitno je bilo med tovarniki takoj veliko nasprotovanja do mitnice, saj se ji je hotel njen zakupnik, župan v Drašči vasi, že po dveh mesecih odpovedati.⁷³

Pritožbe nad novotarijo so naslednjo pomlad 1598 dosegle skupaj z drugimi pritožbami dežele Kranjske tudi nadvojvodo Ferdinanda v Gradcu. Mnenje deželnega upravitelja je bilo, naj višnjegorski meščani nove mitninske hiše odpravijo in za preprečitev tihotapstva po zgledu deželnoknežjih mitninskih in nakladninskih postaj raje nastavijo nadzornike. Nadvojvodova komisija je čez leto dni leta 1599 vendarle odločila v prid Višnjanom.⁷⁴ Nasprotovanja mitnini pa kljub temu še ni bilo konec. Le nekaj dni zatem, ko so v Višnji gori prejeli Ferdinandovo deželnoknežje pismo, je zakupnik mitnice na Fužini poslal k mestnemu sodniku svojega sla s sporočilom, da mitnice noče več imeti, ker je nekdo podrl mitninski znak v obliki kolesa.⁷⁵

Zaman pa so si Višnjani desetletje pozneje prizadevali pri deželnem knezu za vzpostavitev mitnice v Šmarju na deželni cesti proti Ljubljani, na sami meji deželskega sodišča. Trdili so, da zlasti navadni ljudje v šmarski okolici množično uporabljajo razne stranpote, da je mesto zaradi neplačevanja mitnine prišlo v uboštvo in da nenazadnje trpijo s tem tudi deželnoknežji komorni dohodki.⁷⁶ Po nadvojvodovem ukazu je moral kranjski vicedom leta 1611 vprašati za mnenje glede nove mitnice zainteresirane višnjegorske sosede. Na poziv nista odgovorila stiški opat in baron Auersperg, iz poročil zastavnih lastnikov Višnje gore in Čušperka ter mestnih svetov Ljubljane in Novega mesta pa je mogel vicedom povzeti, da je »ubogo mestece« Višnja gora zaradi tihotapstva resnično znatno nazadovalo in da novi mitninski postaji nihče od vprašanih sosedov ne nasprotuje.⁷⁷ Res pa so Novomeščani poleg nenehnega poudarjanja svojih mitninskih svoboščin v poročilu močno kritizirali slabo stanje višnjegorskih cest in še posebej mostnino, ki jo pobirajo v Višnji gori od komaj tri vatle dolgega mostiča.⁷⁸ Kljub sicer ugodnim poročilom so najbrž prav te opazke povzročile

⁷⁰ Kot v op. 24.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Prim. Slovenske dežele, str. 183 sl.

⁷³ M. rač. 1596/97.

⁷⁴ Vic. a., I/89/W-II/4, 1598 IV., 1599 IV. 28, 1599 VI. 30.

⁷⁵ M. rač. 1599/600.

⁷⁶ Vic. a., I/89/W-II/8, 1611 III. 16.

⁷⁷ Ibidem, 1613 XII. 19. s prilogami 1–4.

⁷⁸ Ibidem, 1612 XI.

Višnjanom nepopravljivo škodo. Nadvojvoda Ferdinand je namreč leta 1614 izdal listino, s katero je zgolj prepovedoval vsakršno tihotapstvo na področju mitninskega urada Višnja gora, niti z besedo pa ni omenil kakšne nove mitnice v Šmarju.⁷⁹ Mitnica tako ni bila nikoli vzpostavljena in z enako prošnjo so se Višnjani obrnili na dvorno komoro še dobro stoletje pozneje okoli leta 1728.⁸⁰

V 17. stoletju poznamo podeželske mitnice slabše kot poprej. Kar zadeva poti in ceste, s prejšnjim stoletjem skoraj ni razlik, zato pa je bila precej drugačna lega mitninskih postaj. Le-te so sicer brez izjeme naslednice mitnic iz 16. stoletja, a se zdaj javljajo pod drugimi imeni. Poročilo o mestnih dohodkih leta 1609 navaja tri že znane mitnice – v Litiji, na Muljavi in v vasi Zgornja Krka.⁸¹ V dvajsetih letih 17. stoletja je bilo stanje že spremenjeno. Mitnica na Muljavi preprosto izgine. Povezavo med deželno cesto in dolino Krke je namesto muljavske in črnelske mitnice pokrivala mitninska postaja v Mrzlem polju, medtem ko sta krško prometno nadzorovali mitnici na Zgornji krki in Suhi krajini,⁸² kakor se z drugim imenom že ob vzpostavitvi leta 1597 imenuje mitnica v Drašči vasi.⁸³ Dvajseta leta 17. stoletja ne poznajo v mestnih računih ne Drašče vasi ne Fužine, temveč se je mitnina v Suhi krajini pobirala v kraju »auf Schwersch«.⁸⁴ Na povezovalni poti med deželno cesto in Savo ni bilo več mitnice v Osredku, ampak na bližnjem Obolnem, kjer jo je imel v zakupu Matija Obolnar. Podobno se je nekdanja mitnica iz Zavrstnika pri Litiji prenesla v Šmartno, kar je bilo zaradi tamkajšnjega križišča prikladnejše.⁸⁵ Nedvomno je ves čas obstajala trška mitnica v Litiji, ki pa je po letu 1609 ponovno izpričana šele v začetku sedemdesetih let stoletja.⁸⁶ Posredno je vendarle omenjena tudi leta 1626/27, ko navaja sodnikov letni račun med štirimi zakupnimi mitničarji nekega Andreja Tratarja.⁸⁷ Njegov priimek se namreč navezuje na Tratarje, ki so imeli litijsko mitnico v zakupu že v drugi polovici 16. stoletja.

Podobni skopi so tudi številčni podatki o zakupninah, omejeni na zelo kratko obdobje in samo na dve mitnici. Suha krajina je v prvi četrtini 17. stoletja prinašala realno najbrž le neznatno več kot prej mitnica na Zgornji Krki, nominalni dvig zakupnine v Litiji v primerjavi z letom 1572/73 pa pomeni po sto letih v času od 1670 do 1671 celo upad trgovskega prometa na tej mitnici.

PRILOGA: Mitnice na podeželskih poteh, njihovi zakupniki in zakupnine v 17. stoletju

SUHA KRAJINA

Leto	Zakupnik	Zakupnina	Oddana vsota
1599/600	Gregor Voldan, župan	–	5 gld.
1612/13	Štrklaj iz Suhe kraj.	24 gld.	–
1613/14	Štrklaj	–	46 gld.
1621/22	Luka Fabjan	23 gld. 48 kr.	–
1622/23	Luka Fabjan	20 gld.	–
1628/29	Andrej Klun	–	6 gld.
1629/30	Andrej Klun	–	5 gld. 53 kr. 2 d.

LETO 1626/27	Zakupnik	Zakupnina	Oddana vsota
LITIJA (?)	Andrej Tratar	–	2 gld.
ŠMARTNO	Hans Plevnik	–	5 gld. 27 kr.
MRZLO POLJE	Jakše	–	1 gld. 30 kr.
OBOLNO	Andrej Obolnar	–	1 gld. 30 kr.

LITIJA

Leto	Zakupnik	Zakupnina	Oddana vsota
1670/71	Hans Kožel, trški sodnik	19 gld. 30 kr.	19 gld. 30 kr.
1671/72	Hans Kožel, trški sodnik	19 gld. 30 kr.	19 gld. 30 kr.

⁷⁹ Vic. a., I/89/W-II/1, orig. listina 1614 IV. 12., Gradec.

⁸⁰ Vic. a., I/89/W-II/2, s.d.

⁸¹ Kot v op. 41.

⁸² M. rač. 1626/27.

⁸³ M. rač. 1596/97.

⁸⁴ M. rač. 1632/24 in 1629/30.

⁸⁵ Kot v op. 82.

⁸⁶ M. rač. 1670/71.

⁸⁷ Kot v op. 82.

najel dva ali tudi tri posebne nadzornike pri mestnih vratih.⁹⁵ Njihovo opravilo je bilo pobiranje mitninske in stojninske pristojbine.

Vzdrževanju poti in cest v obravnavanih stoletjih ni veljala posebna pozornost. Vse do začetka 18. stoletja ni bilo pri cestnih delih v habsburških deželah nobene načrtnosti in sistematike. Vsak zemljiški gospod je v svojem območju krpal in popraviljal ceste, kakor je hotel in znal. Oblasti, ki bi ga primorala k vestnosti, ni bilo.⁹⁶ Še najbolj so oskrbovali svoje cestne odseke deželni stanovi, kameralni uradi pa že manj skrbno. Dovolj ilustrativen je podatek, da je šla v letih 1564 do 1570 od dohodkov kamernih mitnic na Kranjskem in Primorskem za popravilo mitniških zgradb in cest manj kot ena tisočinka. Potreba za izboljšanje cest se je v vsej resnosti pokazala ob prelomu 16. in 17. stoletja, nato pa so zadevo vzeli ponovno v roke šele deželni stanovi sredi stoletja. Njihova odločnost je primorala kranjskega vicedoma, da je pripravil načrt o popraviljanju cest, v katerem je ločil predvsem med splošno pomembnimi in nepomembnimi cestami. Med prve je štel graško (Vransko–Ljubljana) in Ljubljansko (Ljubljana–Trst) cesto, medtem ko je gorenjsko in dolensko prepustil usodi. Dolenska deželna cesta je bila po njegovem mnenju potrebna samo zasebnikom za prevažanje oziroma tovorjenje njihovih lastnih pridelkov, zato naj jo popravlja tisti, ki jo uporablja.⁹⁷

O njenih popravilih nas poučijo višnjegorski mestni računi le za kratek odsek v neposredni bližini mesta. Popraviljanje je bilo pravzaprav krpanje, ko je po jesenskih in spomladanskih nalivih poslal sodnik mestnega slugo in še kakšnega najetega delavca najdlje do Peščenika. O obsežnejših cestnih delih imamo vesti iz petdesetih let 16. stoletja, ko je Višnjo goro sploh zajela obsežna graditeljska vnema. Na cesti je delalo tedaj več delavcev tudi po dva tedna na leto, posebej pa so najeti delavci lomili za tlakovanje ceste kamen v bližnjem kamnolomu v gozdu Kosca.⁹⁸ Koliko so gradili in popravljali deželno in stranske ceste v mejah deželskega sodišča razni podložniki na račun tlake in koliko zakupniki mitnic sami, ni mogoče ugotoviti. Odveč je govoriti o nasplošno zelo slabem stanju prometnih poti na višnjegorskem območju. Pritožbe Novomeščanov z začetka 17. stoletja so le ena od potrditev povedanega.⁹⁹

Poslovanje na mitnicah in vrste blaga

Poslovanje na mitninskih in drugih trgovsko prometnih postaj je bilo v obravnavanem času zelo različno, odvisno pač od pomembnosti prometne poti in obsega trgovine na njej. Z izjemo majhnih mitnic ob manj pomembnih poteh je bilo v večini primerov tako zahtevno, da je vsaj od 14. stoletja dalje nastajala ob pobiranju mitnin vrsta mitninskih aktov. Do danes se je ohranilo sorazmerno malo trgovskega gradiva, saj so bili pogoji za njegovo ohranitev ustvarjeni v večji meri šele z naraščajočo vlogo državnih centralnih organov ter s krepitvijo deželnotransportske upravne organizacije.¹⁰⁰

Razlogi, zakaj v višnjegorskem mestnem arhivu domala povsem pogrešamo akte mitninskega poslovanja, so prazaprav zajeti že v zgornjih trditvah. O zasebni evidenci, ki jo je mestni sodnik vodil o svojih prejemkih in izdatkih, kamor je spadal tudi zakup mestne mitnine in mostnine, v arhivu ni sledu. Z iztekom poslovne dobe je namreč postala brezpredmetna, ohranjeni sodniški in komorniški letni računi pa so le poročilo, namenjeno justifikaciji v mestnem svetu. Na podeželskih mitnicah, ki so jih imeli v zakupu kmečki ljudje, moramo pisno poslovanje omejiti na najnižjo možno raven oziroma sploh odmisлити. Isto velja za mestne paznike in druge neimenovane pobiralce mitnine in mostnine v Višnji gori. Zanje ni mogoče brez pomislekov trditi, da so bili pismeni, čeprav je imelo mesto že sredi 16. stoletja izpričano šolo in je bil zmožen branja in pisanja prenekateri meščan.¹⁰¹

⁹⁵ Npr. m. rač. 1550/51, 1554/55, 1576/77.

⁹⁶ Jože Šorn, Zanimivosti z naših cest v 18. stoletju, Kronika 27/3, 1979, str. 158 (cit. Šorn).

⁹⁷ Golja, str. 615–616.

⁹⁸ M. rač. 1552/53, 1553/54, 1557/58, 1558/59.

⁹⁹ Kot v op. 78.

¹⁰⁰ Mitninske knjige, str. 15–16.

¹⁰¹ O višnjegorski šoli prim. Konrad Črnologar, Aus dem Weichselburger Archive (Kirche und Schule) 1552–1781, MMKV 10, 1897.

Mitninski redi in tarife iz tega obdobja so že zelo podrobno določali celotni postopek pobiranja trgovsko prometnih pristojbin, višino mitnine za vsako količino blaga in celo vrednost posameznih vrst blaga.¹⁰² Pri prehodu čez mitnico so morali vsi, ki so tovorili trgovsko blago ali gnali živino, svoje blago obvezno prijaviti. Pri večjih mitnicah so morali ponekod opraviti prijavo ne le ustno, marveč tudi pisno z oddajo posebnega spiska blaga. Te prijavne listke – bolete so nato za kontrolo pobirali posebej nastavljeni nadzorniki.¹⁰³ Za višnjegorske mitnice sicer ne poznamo postopka mitninjenja, utemeljenega v posebnem mitninskem redu, toda vsaj od druge polovice 16. stoletja so tudi tu predstavljali običajni kontrolni mehanizem prijavni boleti. Za njihovo uvedbo tudi na podeželske sejme so se Višnjani potegovali že leta 1573.¹⁰⁴ Nato se omenjajo boleti spet leta 1611 v prošnji deželnemu knezu za vzpostavitev mitnice v Šmarju. Višnjanu prosijo Ferdinanda, naj jim dovoli postaviti mitninski znak, jemati bolete in pobirati mitnino.¹⁰⁵ Ker je ležalo Šmarje na zahodni meji višnjegorskega deželskega sodišča, bi jemanje boletov na tej mitnici služilo kontroli, ali so tovarniki zares plačali pristojbino na drugih mitnicah in za potrdilo oddali bolet. Kakšne oblike in vsebine so bili ti boleti, lahko samo domnevamo. Vsekakor je treba izključiti zapletenost in veliko pisanja pri mitnicah na stranskih cestah in podeželskih sejmih, če so boleti tam sploh prišli v poštev in niso bili omejeni samo na deželno cesto.

K tihotapstvu, ki so ga preprečevali z opisanimi vzpostavitvami novih mitnic, se je v obravnavanem času štel tudi nasprotovanje plačilu pristojbine na mitninski postaji. V takih primerih so imeli mitničarji podobno kot drugod pravico do zaplembe. Kazni v zvezi z neplačano mitnino izkazujejo mestni računi kar nekaj, toda nemalokrat so take zaplembe povzročile hudo kri in dolgotrajno pravdanje, ki se je običajno končalo pred vicedomskim sodiščem v Ljubljani. Opisani spor s trgovcem Bazinom v letih 1597/98 je morda samo najizrazitejši primer takih procesov.¹⁰⁶ Nad zaplenjenim blagom so se pritoževali vsi, tudi kmetje in meščani. Zelo nedoločen sklep je, denimo, izreklo vicedomsko sodišče leta 1572 v sporu med mestom Višnjo goro in nekim kmetom. Višnjani bi morali šele dokazati, da so sporno mitnino pobrali od njega že kdaj prej in da je v resnici ni oproščen.¹⁰⁷ Ko pa so se okoli leta 1575 do mitnine uporno vedli podložniki duhovnih in posvetnih gospodov ter deželanov, je vicedom odločil v korist mesta.¹⁰⁸ Krivda je bila kajpak kdaj tudi povsem očitno na strani višnjegorskega mitničarja. Zdi se, da je leta 1631 načrtno ponagajal z zasegom blaga dvema novomeškima meščanoma. Ker je bilo Novo mesto že z ustanovnim privilegijem oproščeno vsakršne mitnine v Višnji gori, sta morala višnjegorski sodnik in mestni svet oškodovancema zaseženo blago vrniti.¹⁰⁹

Medtem ko so iz 16. stoletja na voljo zgolj splošne navedbe trgovskega blaga, se je v dveh malenkostno različnih variantah z začetka 17. stoletja ohranila mitninska tarifa, veljavna za vse mitnice v deželskem sodišču Višnja gora. Prvo varianto je izdal deželni knez vsaj v drugi polovici 16. stoletja, saj so jo imeli Višnjani leta 1609 za prenizko in so prosili za njeno povišanje. Za tovrstno pomoč ubožani Višnji gori se je v poročilu vladi in komori v Gradcu zavzel tudi kranjski vicedom. Mesto namreč v začetku 17. stoletja nobeno leto ni zmoglo plačati celotnega letnega davka deželi in njegovi letni izdatki so celo nekoliko presegali prejemke. Vzroki za takšno stanje so bili v tem, da so uživali duhovni in posvetni gospodje, deželani, mesto Novo mesto in trdnjava Karlovec oprostitev višnjegorske mitnine. Od časa odkrite vojne proti Turkom na Ogrskem sta bila na Spodnjem Kranjskem in v Spodnji marki »zaprt«¹¹⁰ tudi skoraj vsa obrt in trgovina. Vicedom je zato k obstoječi mitninski tarifi priporočil povišanje, kot ga ob dotedanji tarifi prikazuje preglednica.¹¹⁰ Povišanje bi šlo predvsem na račun prevedbe tarifnih postavk z beneškega solda na avstrijski krajcar, katerega vrednost

¹⁰² Mitninske knjige, str. 15.

¹⁰³ Ibidem, str. 24, 35 sl.

¹⁰⁴ Kot v op. 88.

¹⁰⁵ Kot v op. 76.

¹⁰⁶ Kot v op. 24.

¹⁰⁷ M. arh., fasc. VII, 1631 I. 24.

¹⁰⁸ Vic. a., I/89/W-II/8, 1611 III. 5.

¹⁰⁹ M. arh., fasc. VII, 1631, I. 24.

¹¹⁰ Vic. a., I/145/W-I/4, 1609 VII. 12 in 1609 VII. 21.

PRILOGA: Mitninski red Višnja gora na Kranjskem, kakor se je pobiralo doslej in kot naj se pobira odslej:

	Stanje Sold	Pfenig	Povišanje kr. den.
od 1 tovara vseh vrst žita	1	—	1 —
od 1 tovara soli	1	—	2 —
od 1 tovara ter terana ali marvina (teran in sladko vino sploh ne gresta več tukaj skozi, razen kolikor ga uvažajo mitnine oproščeni deželani)	1	—	1 —
od 1 tovara sladkega vina	4	—	4 —
od 1 soda marvina	3	—	3 —
od 1 tovara olja	4	—	4 —
od 1 tovara birse	4	—	4 —
od 1 tovara česna	4	—	4 —
od 1 tovara voska	8	—	8 —
od 1 vola	1	—	1 —
od vsakovrstne male živine	—	1	— 2
od 1 svinje	1	—	1 —
od 1 konja	4	—	4 —
Item prodajalec in kupec vsak po	5	—	5 —
od 1 tovara sira (odkar pomnimo, ni šel tu čez noben tovor sira)	4	—	4 —
od 1 tovara masti (tudi ta se malo pojavlja)	4	—	4 —
od 1 tovara loja	4	—	4 —
od 1 tovara tolšče	4	—	4 —
od 1 tovara jančje tolšče	—	1	— 2
od 1 tovara ptičjega lepa (v tem času tovrstno blago sploh ne gre tod)	4	—	4 —
od 1 tovara navadnega sukna	10 kr.	—	15 —
od 1 vatla navadnega sukna	—	2 den.	— 1
od 1 tovara dobrega sukna	20 kr.	—	25 —
od 1 vatla dobrega sukna (razen mitnine oproščenih mest v tem času tega blaga nihče ne tovari)	—	2 den.	— 1
od 1 tovara vsakovrstnega platna	4	—	4 —
od 1 dolgega vatla vsakovrstnega platna dajejo prodajalci in kupci vsak po 1 den.	—	2 den.	1 1
od 1 tovara surovega sukna	8 kr.	—	8 —
od 1 dolgega vatla ali palice surovega sukna prodajalec in kupec po 1 sold.	2	—	1 1
od 1 tovara kož	4	—	6 —
od ene same kože	1	—	1 —
od 1 majhne ustrojene kože	1	—	2 —
od 1 stota železa	1	—	1 —
od 1 tovara jekla (vse leto ne gre tod skozi niti 6 centov železa, enako jekla, kajti vse se pošilja navzdol po Savi)	4	—	4 —
od 1 tovara bakra	4	—	4 —
od 1 tovara svinca	4	—	4 —
od 1 tovara perja (to troje v tem času prav malo)	4	—	4 —
od 1 tovara volne	4	—	4 —
od 1 tovara trgovskega blaga, kot je kramarija	4	—	6 —
od 1 tovarnika, kar nosi na hrbtu	1	—	2 —
od 1 železnega droga	—	1 den	— 2
od 1 para na novo podkovanih koles za voz	1	—	1 1
od 1 tovara kož	4	—	6 —
od 1 kose	—	1 den	— 1
od 1 tovara motik	4	—	6 —
od 1 tovara žag	4	—	8 —

je bila za polovico višja od solda.¹¹¹ Dve leti zatem leta 1611 je nadvojvoda Ferdinand v resoluciji deželi Kranjski povišanje višnjegorske mitninske tarife potrdil, zraven pa odobril tudi več kot polovično znižanje davčne odmere in spregled starih davčnih zaostankov.¹¹²

¹¹¹ O denarnih razmerjih glej: Sergij Vilfan, Temelji in razvoj denarnih sistemov v slovenskih deželah do 17. stoletja, ZČ 40/4, 1986, str. 409.

¹¹² Vic. a., I/89/W-II/8, 1611 III. 29.

	Stanje Sold	Pfenig	Povišanje kr. den.
od 1 motike, čeprav se doslej ni jemalo	—	1 den	— 1
od 1 same žage	—	1 den	— 1
od 1 tovora pušk (je redko blago)	4	—	8 —
od 1 puške	1	—	2 —
od 1 kupona	—	1 den	— 1
od 1 svinjskih pleč	2	—	2 —
od 1 tovora kozarcev	4	—	6 —
isto, če nekdo nosi na hrbtu	1	—	1 —
od 1 tovora žlic	1	—	2 —
od 1 tovora glinastih bokalov	4	—	4 —
isto, če nekdo nosi na hrbtu	1	—	1 —
od 1 tovora krzna za podlago	4	—	4 —
od 1 tovora kovanega železa	4	—	4 —
isto, če kdo nosi na hrbtu	1	—	1 —
od 1 sita za moko	1	—	1 —
od 1 tovora čebule	4	—	4 —
od 1 tovora vsakovrstnega sadja	1	—	1 —
od 1 kosa usnja, ki je velik in ima vrednost	—	1 den	— 2
od 1 ustrojene volovske kože	1	—	1 —

Za poznavanje trgovskega prometa in vrst blaga so posebnega pomena pripombe v oklepajih, ki pripovedujejo, katere vrste blaga so se dotlej usmerile na druge poti, katere se na območju Višnje gore pojavljajo redko in v zelo majhnih količinah, pa tudi, s čim trgujejo vsi tisti, ki so mitnine oproščeni. Zaradi širokega kroga oproščencev je bila mitnina močno okrnjena, zato tudi izračunavanja obsega prometa na podlagi tarife in znanih zakupnin oziroma letnih prihodkov mitnic ne morejo dati kolikor toliko verjetne podobe. Ker niso plačevali mitnine veliki zemljiški gospodje, duhovščina, samostani kot zelo močni gospodarski kompleksi in prebivalci obeh najpomembnejših mest na poti v Vojno krajino, je padalo njeno breme le na pleča kmečkih tovarnikov, prebivalcev manjših dolenskih mest in trgov ter trgovcev od drugod, med katerimi gre posebno mesto ljubljanskim. Zlasti pri uvoženem blagu se jasno kaže, da so šli vsi njegovi največji dolenski porabniki čez višnjegorska tla brez plačevanja mitnice. Pomemben je tudi podatek o prevažanju težkih tovorov za potrebe Vojne krajine skoraj izključno navzdol po Savi, s čimer se odpira nova velika prometnica, ki bo močno konkurirala dolenski deželni cesti. Tovor (samb) kot najpogostejša količinska oznaka v tarifi priča o naravi prometa tedanje dobe – tovarništva na konjih. Pri tovoru ne gre za natančno mero, temveč za količino, ki jo normalno nosi tovarni konj in ki je seveda različna glede na moč konja, težavnost poti in specifiko blaga.¹¹³ Peljaj ali voz (fuder) srečamo v 16. in 17. stoletju v mestnih računih le tedaj, ko so z njim vozili kamenje, deske in skodle iz Ljubljane ali pa železne polizdelke s Fužine na Krki.^{113a}

Druga verzija mitninske tarife z naslovom »mitninski red gospostva Višnja gora« se je ohranila samo v prepisu iz srede 18. stoletja. Tudi njen izvor je iskati v 16. stoletju, saj je višina mitnine navedena še v soldih pfenigih, od prejšnje tarife pa se razlikuje le v maločem. Po njej so pri trgovanju s konji obvezni plačila mitnine ne le prodajalci in kupci, temveč tudi menjalci in prekupčevalci, višja kot v prejšnji tarifi pa je zlasti mitnina od raznih vrst sukna. Pripis še pove, da je plačevanje mitnine podvojeno med 31. majem ter praznikom sv. Petra in Pavla (29. junijem).¹¹⁴ S tem je tudi pojasnjeno, zakaj se prihodki od mestne mitnice, za katere imamo natančne podatke v letih 1626/27 in 1630/31, občutno dvignejo prav v mesecu juniju. Drug takšen dvig je obe leti beležila mitnica v Višnji gori konec leta pred Božičem in tretjega okoli Velike noči.¹¹⁵

Katero plemstvo in duhovščina si je izborilo oprostitev mitnine v višnjegorskem deželskem sodišču ter kdaj in na kakšen način, uporabljeni viri ne povedo. Proces je najbrž

¹¹³ O tovoru in peljaju glej: Vilfan, str. 69.

^{113a} Npr. m. rač. 1558/59, 1576/77, 1596/97.

¹¹⁴ M. arh., fasc. VI, Zakup mitnic, vidimus v 1752 VI. 17.

¹¹⁵ Kot v op. 58.

trajal kar celo 16. stoletje, pri čemer sta graji plemiških in duhovniških podložnikov zaradi neplačevanja mitnine v letih 1491 in okoli 1575 kaj šibki opori za njegovo natančnejše spoznavanje.¹¹⁶ Mitninska oprostitev je kajpak omogočala tudi različne zlorabe tega privilegija. Višnjani se tako v drugi polovici 17. stoletja pritožujejo, da je velika večina dolenskih gospodov in deželanov posegla v trgovanje z žitom in vinom. Plemiči si ju drznejo poleg lastnega pridelka še posebej kupovati, ju pod svojim imenom spraviti brez plačila mitnine do Ljubljane in tam preko svojih ljudi prodajati na drobno. Prej je bilo seveda drugače, saj je moral kmet na plemiških posestvih po Dolenjskem žito in vino sam kupovati, med njunim transportom na ljubljanski trg pa je plačeval mitnino.¹¹⁷

Spremembe v 18. stoletju

Do prvih let 18. stoletja je bilo stanje cest in trgovsko prometnih pristojbin v naših krajih nespremenjeno. Brž ko so začele v habsburške dežele prodirati vodilne misli merkantilizma, ki je bil le skupek spoznanj, da je zlasti zunanja trgovina temelj gospodarskega napredka, pa sta se skrb za trgovino in za ceste v sorazmerno kratkem času močno povečali. Na Kranjskem so tako leta 1703 razdelili vse t.i. deželne ceste na 51 sektorjev, še pomembnejši pa je bil za celo deželo veljavni patent za izboljšanje cest iz leta 1713, ki je določil vrhovnega cestnega direktorja in našel ceneno delovno silo v obliki deželne in komorne tlake za ceste.¹¹⁸

Državno poseganje v mitninsko in cestno organizacijo na višnjegorskem področju presega okvir pričujoče razprave, ni pa odveč nekaj besed o mitninskem nadzoru in novi c.kr. mitnici na podlagi uporabljenih virov sekundarne narave. Izogibanje mitninskim postajam je bilo še vedno eden najbolj perečih problemov. Tako se je predsednik Notranjeavstrijske dvorne komore spomladi 1729 pozanimal pri kranjskem deželnem vicedomu, kdaj bo ta končno postavil v Stično ali Žužemberk nadzornika mitninskih listkov – boletov. Pravega nadzora dotlej ni bilo, zato so se lahko prevozniki blaga s Hrvaškega izmuznili prav vsem mitnicam od Novega mesta do Ljubljane, s tem pa je bila erarju prizadejana nemajhna škoda.¹¹⁹ V ožji izbor sedeža boletnega nadzornika je prišla poleg Stične še isto leto tudi Višnja gora. Vicedomsko poročilo komori je dajalo prednost slednji, češ da je Stična okoli pol ure oddaljena od deželne ceste, mestece Višnja gora pa leži na njej. Vendar bi ob taki rešitvi morali tudi v Novem mestu nastaviti nekoga, ki bi trafikantom delil bolete, sicer bi višnjegorski nadzornik zaman pregledoval bolete pri tistih krajih, ki ne ležijo pod Višnjo goro. Obenem se je postavljalo vprašanje, kako bi mogel imeti nadzornik s sedežem v Višnji gori glede na lego tega mesta tudi učinkovit nadzor nad metliškimi boleti.¹²⁰ Ali je Višnja gora nazadnje dobila omenjenega nadzornika ali ne, ne vemo, zato pa je imela pred sredo stoletja c. kr. filialni mitninski urad. Posloval je v samem mestu in tudi vodil ga je višnjegorski meščan kot državni nameščenec. Ko je dežela nato leta 1754 vzpostavila v Višnji gori svoj zapornični mitninski urad (Schracken-Mauth-Amt), ji je mesto v ta namen prodalo hišo na trgu nedaleč od ljubljanskih vrat.¹²¹ To hišo poznajo popisi mestnih hiš od tega časa dalje kot mitninsko hišo.¹²² Vendar se je dežela obvezala, da zapornice ne bo postavila pri kupljeni hiši, temveč na primernem mestu nekje izven mesta.¹²³ Tako srečujemo v drugi polovici 18. stoletja mitničarja in njegovo domovanje na cesti pod mestom v bližini župnijske cerkve.¹²⁴

O mitnini gospodstva Višnja gora v mejah njegovega deželskega sodišča ni v mestnem arhivu med spisi iz 18. stoletja prav tako skoraj nobene vesti. Odkar je mesto po letu 1677 izgubilo njen zakup, je gospodstvo oddajalo mitnice neposredno privatnim zakupnikom. Tozadevni dokumenti so se stekali v graščinski arhiv in bili z njim vred uničeni. Terezijanski

¹¹⁶ Kot v op. 29. in 108.

¹¹⁷ Vic. a., I/145/W-I/4, Beschwer-Püncta s.d.

¹¹⁸ Šorn, str. 158 sl.

¹¹⁹ Vic. a., I/89/W-II/2, 1729 VII. 23.

¹²⁰ Ibidem, 1729 IX. 3.

¹²¹ M. arh., fasc. VIII, 1750 V. 16. in 1754 VII. 2.

¹²² Kot v op. 38.

¹²³ Kot v op. 121.

¹²⁴ NŠAL, Matične knjige, Višnja gora, RMK 1770-1791, npr. 1778 XI. 14., 1782 VIII. 28., 1784 XII. 15.

kataster računa le prihodke od deželskosodnih mitnic, in sicer na 155 godlinarjev letno, kar je tudi nominalno za četrtno manj, kot je znašala skupna zakupnina mesta sto let prej.¹²⁵

Mesto je torej izgubilo zakup deželskosodnih mitnic med letoma 1677 in 1707. Domnevamo lahko, da se je to zgodilo bliže mlajši letnici kot starejši in da je svež spomin na izgubo prihodkov botroval težavam, ki so jih Višnjani leta 1707 povzročili novemu zakupniku mitnice v mestu. Mestno sodišče je namreč v juliju tega leta prepovedalo zakupniku Janezu Iggerju pobirati mitnino v samem mestu, tako da bi moral prenesti mitnico na gosposčinsko zemljišče. Zadeve niso mogli rešiti pred mestnim sodiščem, odprlo se je vprašanje pristojnosti le-tega v zvezi z zakupom sploh in še leta 1711 se je s sporom med mestom in gospostvom ukvarjalo vicedomsko sodišče v Ljubljani.¹²⁶ O mitnici v mestu je na voljo vsaj teh nekaj podatkov s sodnega procesa, medtem ko o ostalih mitninskih postajah na podeželju ne vemo prav ničesar.

Mestu so v tem času ostali samo prihodki od mostnine, ki je bila od povzdignitve trga v mesto njegov izvirni dohodek. Kot v preteklih stoletjih so jo tudi zdaj oddajali v letni zakup. Preglednica predstavlja vse dosegljive podatke o njenem letnem donosu in zakupu.¹²⁷

PRILOGA: Prihodki od mostnine v Višnji gori v 18. stoletju

Leto	Prihodki gld.	kr.	den.
1702	120	—	—
1708/9	122	20	—
1725	50	—	—
1736/37	60	—	—
1752	58	55	—
1758	47	29	—
1759	65	16	2
1760	64	—	2
1780/81*	79	—	—
1783/84	73	10	—
1793*	70	54	—
1803*	95	20	—

* Samo zakupnina

Že na prvi pogled presenetita vsoti z začetka stoletja, ki sta kar dvakrat višji od poznejšega letnega povprečja okoli 60 goldinarjev. Obravnavati ju je treba v zvezi s še višjo postavko iz sedemdesetih let 17. stoletja, ko je že sama zakupnina mostnine znašala dobrih 153 goldinarjev. Tako visoko zakupnino smo pojasnjevali s tem, da je vanjo vštet zakup deželskosodnih mitnic, ki ga v tistem času potrjujejo drugi viri, seštevek zakupov mitnine in mostnine pa ustreza povprečnim seštevkom iz prejšnjih desetletij 17. stoletja. Kakor ni bilo mogoče, da bi se mostnina tedaj trikratno dvignila zavoljo toliko povečanega trgovskega prometa, je treba v 18. stoletju sploh izključiti, da bi lahko zaradi zmanjšanja prometa v še krajšem času padel njen letni donos za polovico. Pri pojasnjevanju postavljenih vprašanj moramo najprej ugotoviti, da se 120 oziroma 122 goldinarjev z začetka 18. stoletja resnično nanaša samo na mitnino in ne tudi na zakupljeno mitnino, ki je mesto vsaj že leta 1707 ni več uživalo.¹²⁸ Ker se je tudi promet znatneje povečal šele od Karla VI. dalje (1711–1740), je vzrok tolikšnega povečanja mostninskih prihodkov samo v višji tarifi. Leta 1478 je znašala en pfenig od vsakega tovrnega konja,¹²⁹ po podatku iz leta 1761 pa dva.¹³⁰ Čas povišanja je iskati konec 17. stoletja in povsem logično je, da prav tedaj. Ko je mesto izgubilo zakup mitnine, ki je tudi poročilo o mestnih prihodkih leta 1702 ne navaja več (razen mitnine in

¹²⁵ Ter. kat. RDA, N-205, No. 15. 1773 XII. 2.

¹²⁶ Kot v op. 49.

¹²⁷ Vic. a., I/145/W-I/2, s.d. 1702; m. rač. 1708/9; vic. a., I/145/W-I/2, 1726 VI. 28.; m. rač. 1736/37; ter kat. RDA, N-244, No. 12, 1761 IV. 6.; ibidem, No. 11, s.d.; m. rač. 1780/81; m. arh. fasc. VI, Zakup mitnic. 1784 XI. 9, 1803 III. 23., 1803 III. 24.

¹²⁸ Kot v op. 49.

¹²⁹ Kot v op. 29.

¹³⁰ Ter. kat. RDA, N-244, No. 12, 1761 IV. 6.

stojnine od mestnih sejmov v višini 41 goldinarjev),¹³¹ si je očitno pri dvorni komori izposlovalo povišanje mostninske tarife, katere nespremenjena višina od leta 1478 dalje je pomenila znatno razvrednotenje prvotne dajatve.

Polovični padec prihodkov pred letom 1725 pa je bil posledica z virom dokumentiranega ukrepa državne uprave, ki je po novem sicer neprimerno bolje skrbela za ceste, a je mestu prizadejala veliko škode. Cestni komisar na Kranjskem je namreč preusmeril deželno cesto mimo mesta, potem ko je vodila skozenj vse od leta 1567. Okoli leta 1729 so se Višnjani zavoljo tega pritožili cesarju Karlu VI. Komisar je dal zgraditi novo cesto po strmi poti za mestnim obzidjem med meščanskimi vrtovi, čeprav meščani zatrjujejo, da so povsod in tudi izven mesta temeljito popravili »prastaro deželno cesto skozi mesto«. Ker so se prevozniki (trafikanti) zdaj usmerili na obvoznico, so se upirali tudi plačilu mostnine. Višnjani so jih hoteli ob neki priložnosti rubiti, a so se zanje potegnili trafikanti iz bližnjih vasi in stvar se je končala z incidentom, ko se je moral mestni sodnik ozmerjan zateči nazaj v mesto. V pritožbi se višnjegorski meščani sklicujejo na starost svojega mostnega denariča, ki jim je bil podeljen že leta 1478, ter prosijo za prestavitev ceste na staro traso, da bodo imeli mestni obrtniki vsaj nekaj koristi od prometa skozi mesto. Cesto so pripravljali na cesarjev ukaz tudi sami prestaviti, mimogrede pa še navržajo, da jim je država poleg dotedanjih šestih mostov obesila dva nova, zaradi česar so se povečali stroški vzdrževanja.¹³² O ugodni rešitvi prošnje ni poročil, pa tudi letni prihodki od mostnine ostanejo še desetletja le za spoznanje višji kot leta 1725, kar priča o prednostni cesti mimo mesta.

Staro in novo stanje mostnine nazorno slikata dve različni varianti kalkulacijske tabele mestnih prihodkov v terezijanskem katastru. Po prvi je prinašal »mostni pfenig na mestnih vratih« skupaj s stojninami osmih letnih sejmov 130 goldinarjev, po drugi, ki je obveljala, pa mostnina po tarifi polovico manj ali 58 goldinarjev in 55 krajcarjev, stojnine pa 8 goldinarjev, kar znaša skupaj pičlih 67 goldinarjev.¹³³ Državna administracija je bila v zvezi z dejanskim zmanjšanjem toga, še zlasti, ko je šlo za davčno odmero. Tako je še leta 1761 mestni sodnik v poročilu okrožnemu uradu v Novem mestu opozoril, da se od mostnine zahteva enaka kontribucija kot tedaj, ko je znašala letno 130 goldinarjev, v resnici pa so njeni povprečni prihodki zadnjih treh let od 1758 do 1760 samo 60 goldinarjev. Kontribucija naj bi se po sodnikovem mnenju znižala z dotedanjih 20 na 9 goldinarjev in pol.¹³⁴

Sodnikov podatek, da znaša mostninska pristojbina za vsakega vprešenega ali otovorjenega konja 2 denariča, omogoča tudi približen izračun obsega trgovskega prometa skozi mesto. Ob povprečju 60 goldinarjev, ki mu sledimo po preglednici od tridesetih let 18. stoletja do leta 1760, je šlo skozi mesto 7200 konj ali približno toliko tovorov trgovskega blaga. Koliko trafikantov je mesto preprosto obšlo po deželni cesti brez plačila mostnine na mestnih vratih, je seveda vprašanje zase. Tudi promet skozi Višnjo goro je bil nekoliko večji, saj je bilo precej prevoznikov mostnine oproščenih, še posebej pa vsi prevozi za potrebe države.

Zelo jasno govori o tem nova mitninska tarifa, izdana leta 1775 na Dunaju. Njena določila o oproščencih niso le odsev tedanjega časa, temveč jih zlahka povezujemo s prejšnjimi stoletji in običajnimi pravili na privatnih mitnicah, kakršna je bila višnjegorska mostnina. Po navedbah v tarifi, so bili oproščeni mostnine vsi vojaški prevozi, prevozi soli na deželnoknežje stroške, prevozi za potrebe rudarstva, komerčno tranzitno blago, namenjeno ali prihajajoče iz svobodnih trgovskih mest Trsta in Reke, poštni prevozi, vsi tisti, ki so potovali s konjem zgolj po opravih in niso tovorili blaga za prodajo, nadalje prevozi pridelkov za potrebe zemljiških gospostev in tlake, blago in orodje za hišne potrebe domačinov (iz kraja, kjer je mitnica) in slednjič vsi tisti, ki so imeli o oprostitvi pisan privilegij oziroma so bili pristojbine oproščeni že od nekdaj.¹³⁵

Že prej navedeno sodnikovo poročilo, še bolj pa mitninska tarifa, odražata tudi očiten napredek v prometu 18. stoletja, to je prenos večjega dela trgovskega blaga s konjskih hrbtov

¹³¹ Vic. a., I/145/W-I/2, s.d. 1702.

¹³² Vic. a., I/89/W-II/7, priloga k 1729 VIII. 6.

¹³³ Ter. kat. RDA, N-244, No. 11, s.d.

¹³⁴ Kot v op. 130.

¹³⁵ M. arh., fasc. VI, Zakup mitnic, 1775 XII. 30.

na vprežne vozove. V obeh dokumentih je namreč na prvem mestu naveden voz in šele nato otovorjen konj. Tarifa iz leta 1775 prinaša v skladu s splošno veljavnimi tarifami v državi razlike v pristojbinah glede na provenienco mitninjenega blaga. Tako kot prej je merilo za odmero pristojbine še vedno konj oziroma drugo vlečno živinče, plačevalo pa se je po novem takole: za uvoženo blago največ, in sicer 2 krajcarja od vsakega vlečnega živinčeta, od domačega deželnega trgovskega in obrtnega blaga pol manj ali en krajcer, samo 2 denariča pa tedaj, ko je živinče vleklo voz s pridelki in surovinami. Enako se je glede na navedene vrste blaga plačevalo, če je konj blago tovoril in ne vlekel. Zato pa je bila vsa velika in majhna živina, ki so jo gnali mimo mitnice kot tržno blago, povsem oproščena dajatev.¹³⁶ Glede na podatek, da je pet let po uvedbi nove mitninske tarife, leta 1780 znašala samo zakupnina za mostnino 79 goldinarjev na leto,¹³⁷ dejanski prihodki pa še nekaj več, dobimo ob predpostavki, da se je povprečno odštelo na konja 3 denariče dajatve, vsaj 6320 mitninjenih konj ali tovorov.

Poleg že omenjenih novih vzdrževalnih obveznosti, ki jih je država naložila Višnjanom pred letom 1729, poznamo iz osemdesetih let 18. stoletja natančen opis cest in mostov, za katere skrbi Višnja gora. Meščani so imeli na skrbi 384 sežnjev deželne ceste med Starim trgom, mestom in kovačnicami na njegovi zahodni strani, 284 sežnjev dolgo stransko cesto od Starega trga do dviznih vrat župnišča in tri mostiče. Prvi je stal pri pristavi, drugi nad potokom poleg nove manufakture nogavic in tretji nad nekim vodnim jarkom. Podatek, da so znašali prihodki od mostnine med 1. novembrom 1783 in zadnjim oktobrom 1784 le 73 goldinarjev, stroški za popravila obeh cest in mostov pa kar 71 goldinarjev, so seveda pretirani, saj gre za poročilo sodnega upravitelja in mestnega sveta, jasno pa kaže, kako močno so po zaslugi državnega nadzora narasli v primerjavi z neznatnimi izdatki v 16. ali 17. stoletju.¹³⁸

Mostnina je kot edina od obravnavanih mestnih mitninskih pristojbin preživela še v 19. stoletje. Ker pa jo je mesto prepuščalo zakupniku brez javne licitacije, je leta 1803 doživelo grajo in moralo z zakupnikom skleniti spet šestletno zakupno pogodbo po pravnoveljavni licitaciji.¹³⁹

Prednost številčnih podatkov o višnjegorski mostnini ni samo v dokaj kontinuiranem in širokem časovnem razponu 233 let, temveč tudi v preprosti tarifi in večjem približku realnim prihodkom, kot je to v primeru mestne in podeželskih mitnin. Slednje so bile vezane na letno reminenko, ko jo je mesto kot zakupnik dolgovalo zemljiškemu gospodstvu, medtem ko med mestom in zakupnikom mostnine ni bilo posrednika in se je mogel ta zakup postavljati više ter določati prosteje. Ne preveč očitne razlike v zakupnini v 16. in 17. stoletju navajajo na misel, da je ostajala nespremenjena tudi tarifa en denarič od tovrnega konja, določena leta 1478. Povišanje na 2 denariča, znana iz leta 1761, je moglo slediti šele konec 17. stoletja, zato tedaj tudi tolikšen nominalni skok prihodkov. Vmesne stopnje pa niti ni moglo biti, ker je bilo v praksi nemogoče poviševati denarne vrednosti za manj kot en denarič.

Na podlagi te osnove sledijo sklepanja o obsegu trgovskega prometa skozi dobri dve stoletji, upoštevaje vse stranske dejavnike, ki kvarijo dobljeno sliko. Pri tarifi en denarič od konja je bil promet v Višnji gori po znanih podatkih o zakupnini najvišji v letih 1558/59 in 1572/73, ko je šlo skozi mesto vsaj 16.000 otovorjenih konj. Ali je vštete tudi kaj ogrske klavne živine, ali pa so sledile pismene oprostitev ravno tedaj, da je zakupnina do leta 1576/77 padla in je bila rentabilna pri najmanj 14.160 glavah, ne vemo. Precej jasneje se odraža v številkah splošni upad trgovine od konca 16. stoletja. Do tridesetih let 17. stoletja so se letne zakupnine znižale na 50 goldinarjev, kar pomeni le še 12.000 tovrnih konj za doseženo rentabilnost. V začetku 18. stoletja je šlo ob predvideni tarifi 2 denaričev za konja skozi mesto okoli 14.400 mitninjenih konj, kar predstavlja realno število, saj so 120 goldinarjev znašali prihodki in ne zakupnina za mostnino. Kljub novemu gospodarskemu zagonu in povečanemu prometu sredi 18. stoletja pa se zaradi obvoza deželne ceste mimo mesta pobira mostnina le še od povprečno 7200 tovrnih konj ali ustreznega tovara na vozovih. Za tri zaporedna leta

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ M. rač. 1780/81.

¹³⁸ M. arh., fasc. VI, Zakup mitnic, 1784 XI. 9.

¹³⁹ Ibidem, 1803 III. 19., 1803 III. 23., 1803 III. 24.

lahko ponazorimo promet takole: 1758 – 5655 konj, 1759– 7809 in 1760 – 7681 konj. Glede na zakupnino 79 goldinarjev v letu 1783/84 je bila ta rentabilna pri 9480 konjih, ki so vlekli ali nosili zemeljske pridelke in surovine, ali pri 6320 konjih s trgovskim in obrtnim blagom. Pri tem se postavlja še neizogibno vprašanje, v kolikšni meri je dolenski deželni cesti konkuriralo brodarstvo na Savi, ki je v 18. stoletju doživelo nesluten razcvet. Na to in ostala vprašanja o trgovini na Dolenjskem bodo odgovorile temeljite raziskave na podlagi gradiva državnih in deželnih uradov, pričujoča razprava pa je skušala osvetliti lokalno omejeno problematiko zlasti za čas, ko država v cestno prometno organizacijo še ni izdatneje posegala.

Zusammenfassung

DER HANDELSVERKEHR IN DER WEITEREN UMGEBUNG VON VIŠNJA GORA BIS ZUM ENDE DES 18. JAHRHUNDERTS IM LICHT DER LANDGERICHTS- UND STADTMÄUTE

Boris Golec

Višnja gora (Weichselburg) verfügt unter den slowenischen Städten über eines der besterhaltenen Archive seit der Gründung der Stadt im Jahre 1478. Bei Heranziehung weiterer Quellen vermittelt dieses Quellenmaterial ein in hohem Maße abgerundetes Bild von den Verkehrswegen und Gefällen, nicht nur in der unmittelbaren Umgebung der Stadt, sondern auch im weiteren Gebiet des Landgerichts Višnja gora zwischen der Sava und der oberen Krka. Die Bedeutung des Verkehrswegs von Ljubljana (Laibach) durch Višnja gora und weiter in Richtung Dolenjska (Unterkrain) nahm durch die neue Politik der Habsburger in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts zweifellos zu. Im Jahre 1461, als Friedrich III. Višnja gora das Recht auf den Marktfrieden und auf die Wahl des Marktrichters verliehen hat, wird zum ersten Mal erwähnt, daß der Herrscher den Bürgern von Višnja gora die Landgerichtsmäute in Bestand gegeben hat. Der Markt- und seit 1478 die »Stadt« – Višnja gora verlängerte den Mautbestand wenigstens bis 1677/78, wobei seit 1550 auch die Höhe der jährlichen Bestandsumme und für bestimmte Jahre auch die Höhe der realen Einnahmen einzelner Mautstellen bekannt ist. Die zweite Form der Mautgebühr, die jahrhundertlang neben dem Mautbestand existierte, Brückenpfennig (Prukhpfenig) genannt, war ausschließlich in der Hand der Bürger von Višnja gora – seit seiner Erhebung zur Stadt im Jahre 1478. Dabei handelt es sich um eine Gebühr, die für Saumpferde erhoben wurde. Sie blieb bis zur ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts erhalten und läßt – unter Berücksichtigung der Tarifveränderungen – auf den Umfang des Saumverkehrs durch die Stadt selbst schließen.

Quantitative Angaben über den Brückenpfennig, über die Stadt- und Landgerichtsmäute sowie über Getreide- und Salzmaß in der Stadt selbst, spiegeln die wirtschaftliche Depression und Krise auf lokaler Ebene wider, welche die slowenischen Länder gegen Ende des 16. Jahrhunderts durchlebten und welche noch weit in das 17. Jahrhundert reichten. Die jährliche Bestandsumme für Landgerichtsmäute zeigte nur einen leichten Anstieg: von 187 einhalb Gulden im Jahre 1578 auf ungefähr 200 Gulden in der Mitte des 17. Jahrhunderts (soviel betrug sie noch im Jahre 1677/78). Die absolut höchsten Einnahmen brachte die Mautstelle im unmittelbaren Stadtgebiet an der Dolnejskoer (Unterkrainer) Landstraße. Ihr Jahresbestandinhaber war der jeweilige Stadtrichter, der nach 1567 wegen der Verlegung der Landstraße durch die Stadt die Erhebung der Stadtmaut und des Brückenpfennigs als doppelter Bestandinhaber in einer Person vereinigte. Die Einnahmen von anderen Mautstellen im Gebiet des Landgerichts waren wesentlich niedriger, sie wurden in der Regel von den Bauersleuten aus der Umgebung in Bestand gehalten. Auch ihre Verteilung an den Seitenwegen wechselte oft. Von den letzteren trat im 16. Jahrhundert vor allem die Mautstelle in Muljava hervor, welche die Verbindung zwischen der oberen Krka und der Landesstraße sperrte. Durch dieses Gebiet verlief einer der wichtigsten Wege des ungarischen Viehhandels, bis letzterer in den achtziger Jahren des 16. Jahrhunderts fast völlig zum Erliegen kam. Über die Geschäftsführung der Mautstellen in Višnja gora informieren uns zwei erhaltene Mauttarife, spätestens in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts stellten Bescheinigungen, die sogenannten Boletten, den üblichen Kontrollmechanismus der Stadtmaut dar. Die Arbeit der Mautner wurde die ganze Zeit vor allem durch den Warenschmuggel erschwert. Die Einnahmen der Mautstellen hingen von einer ganzen Reihe von Faktoren ab. Seit Anfang des 18. Jahrhunderts ist an erster Stelle der Staat zu nennen, der im engeren Stadtbereich sein k.u.k. Filial-Mautamt einrichtete. Außerdem wurden durch den Ausbau der Landesstraße um 1725, welche die Stadtiedlung umging, die Einnahmen aus dem Brückenpfennig, der als einziger unter den Mautgebühren in der Hand der Bürger blieb, mehr als halbiert.

Laut bekannten Angaben über den Bestand des Brückenpfennigs gingen in den Jahren 1558/59 und 1572/73 16.000 Saumpferde durch die Stadt. Der allgemeine Rückgang des Handels seit dieser Zeit schlug sich auch in der Abnahme der jährlichen Bestandsumme nieder, die im Jahre 1576/77 bei ca. 14.000 Saumpferden rentabel war, bis zu den dreißiger Jahren des 17. Jahrhunderts aber bereits bei 12.000. Am Anfang des 18. Jahrhunderts gingen vermutlich wieder ca. 14.400 Pferde durch die Stadt, darauf nahm ihre Zahl wegen der Stadtumgehungsstraße rapide ab. Trotz des neuen Aufschwungs und des verstärkten Verkehrs war der Bestand im Jahre 1783/84 bereits bei 9.480 Pferden rentabel, die agrarische Produkte und Rohstoffe trugen, und bei 6.320 Pferden, die mit Handels- und Handwerkswaren beladen waren. Dabei stellt sich die unumgängliche Frage, in welchem Maße die Schifffahrt auf der Sava, die im 18. Jahrhundert einen unerwarteten Aufschwung erlebte, eine Konkurrenz für die Dolenjskoer (Unterkrainer) Landesstraße darstellte.

Slovenski šolski muzej, Plečnikov trg 1, Ljubljana

Slovenski šolski muzej v Ljubljani izdaja svoje glasilo (Šolska kronika – Zbornik za zgodovino šolstva), razstavne kataloge, bibliografije in druge publikacije s področja zgodovine šolstva. Od leta 1948 je izšlo več kot 50 razstavnih katalogov in od teh so nekateri še na voljo:

Razstavni katalogi

- Vincenc Žnidar: Življenje in delo J. H. Pestalozija. 1970
 Tatjana Hojan: Žensko šolstvo in delovanje učiteljic na Slovenskem. 1970
 Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969. 1970
 Slovenska šolska knjiga ob 200-letnici šolskih uradnih tiskov. 1972
 Šolske stavbe Ljubljane. 1974
 Tatjana Hojan: Izobraževanje odrasle mladine. 1975
 Slavica Pavlič: Dijaški in študentski domovi. 1976
 Andrej Vovko: Prekmursko šolstvo skozi stoletja. 1977
 Andrej Vovko: Popotnik-sodobna pedagogik 1880–1950–1980. 1980
 Jože Ciperle: Klasični jeziki in učne ustanove pri Slovencih do 1918. 1981
 Tatjana Hojan: Sodelovanje osnovnošolcev pri mladinskih listih in šolskih glasilih pred letom 1941. 1982
 Od risanja do likovne vzgoje: zgodovina in razvoj likovnega pouka. 1982
 Razstava učbenikov za pouk slovenskega jezika do leta 1918. 1983
 Tatjana Hojan: Prešeren v čitankah do leta 1941. 1984
 Minka Pahor: Ukinitve slovenskih in hrvaških šol na Primorskem. 1984
 Jože Ciperle-Vinko Skalar: Vzgojni zavodi. 1987
 Jože Ciperle-Andrej Vovko: Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja I. 1988
 Odprta šola – o. š. Podčetrtek. 1989
 Tatjana Hojan: 100 let učiteljske organizacije. 1989
 Jože Ciperle: Šolska spričevala. 1991
 Branko Šuštar (ured.): Šola za sestre – zdravstveno šolstvo na Slovenskem 1753–1992. 1992

Druge publikacije

- Jože Ciperle – Andrej Vovko: Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja. 1987
 Tatjana Hojan: Bibliografija Slovenskega učitelja 1872–1877. 1988
 Tatjana Hojan – Marisa Škerk-Kosmina: Učiteljski list, Trst 1920–1926. Bibliografsko kazalo, razprava. 1991
 Slavica Pavlič: Predšolske ustanove na Slovenskem 1834–1945. 1991

Navedene publikacije lahko po sprejemljivih cenah dobite ali naročite v Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani (061/213-024).